

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра грецької філології

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

з лексикології новогрецької мови
(для студентів III курсу ОКР «Бакалавр»
спеціальності «Мова та література (новогрецька)» заочної форми
навчання)

Маріуполь – 2013

УДК 811.14'06'373(075.8)

ББК 81.2Гре-3я73

Навчально-методичний посібник з лексикології новогрецької мови (для студентів III курсу ОКР «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)» заочної форми навчання) / Укладач Потіпак Ю.А. – Маріуполь : МДУ, 2013. – 80 с.

Посібник призначений для студентів III курсу ОКР «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)» заочної форми навчання. Містить курс лекцій з лексикології новогрецької мови, плани семінарських занять та практичні завдання до них. Після плану до кожного практичного заняття подається список рекомендованої літератури, яка допоможе студентам самостійно опрацювати матеріал, закріплювати й удосконалювати практичні навички аналізу мовних явищ. Наприкінці посібника подаються також екзаменаційні питання з курсу лексикології, питання для самоконтролю, теми та завдання для самостійної роботи студентів.

Рецензенти:

Коновалова Т.І., к.філол.н., доцент кафедри слов'янської філології
Київського славистичного університету

Кутна Ю.Б., к.філол.н., доцент кафедри грецької філології МДУ

© МДУ, 2013
© Потіпак Ю.А.

МДУ, 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΣΤΥΠ	4
I. ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ	6
Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Β. ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ	9
Γ. ΟΡΟΛΟΓΙΑ	11
Δ. ΛΕΞΙΚΑ ΠΕΔΙΑ	12
Ε. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΗ-ΟΝΟΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ	15
ΣΤ. ΟΜΩΝΥΜΙΑ – ΠΟΛΥΣΗΜΙΑ	16
Ζ. ΜΟΝΑΔΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ	18
Η. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ	20
Θ. ΥΠΕΡΩΝΥΜΙΚΕΣ – ΥΠΩΝΥΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ	23
I. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ	24
ΙΑ. ΝΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ	30
ΙΒ. ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ – ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΟΙ	40
ΙΓ. ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ	41
ΙΔ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	45
II. ΠΛΑΝΙ ΣΕΜΙΝΑΡΣΥΚΟ-ΠΡΑΚΤΙΚΝΙΧ ΖΑΝΥΤЬ	49
Семінар № 1	49
Семінар № 2	53
III. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ / ΕΚЗАΜΕΝΑЦІЙНІ ΠΙΤΑΝΝΥΑ	58
IV. ΚΟΝΤΡΟΛЬΝΑ ΡΟΒΟΤΑ З ЛΕΚΣΙΚΟΛΟΓІЇ	
ДЛЯ СТУДЕНТІВ III КУРСУ ОКР «БАКАЛАВР» СПЕЦІАЛЬНОСТІ	
“ΜΟΒΑ ΤΑ ΛΙΤΕΡΑΤΥΡΑ (ΝΟΒΟГРЕЦЬКА)” ЗАОЧНОЇ ФОРΜΙ	
НАВЧАНΝΥΑ	60
V. ΠΙΤΑΝΝΥΑ ДЛΥ САΜΟΚΟΝΤΡΟЛЮ	62
VI. ЗАВДАННΥΑ ДЛΥ САΜΟСТІЙНОЇ ΡΟΒΟΤИ	64

ВСТУП

Теоретичний курс “Лексикологія новогрецької мови” розрахований на студентів III курсу ОКР «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)» заочної форми навчання. В ньому детально розглядаються теми, пов’язані з основними розділами лексикології, тобто питання теорії слова, теорії словникового складу, грецької фразеології.

Велика увага приділяється специфіці слова, його зовнішній та внутрішній структурі, процесам та формам розвитку лексичного фонду, особливостям неологізмів, типам фразеологічних одиниць, видам лексикографічних джерел тощо.

Курс сприяє більш осмисленому та цілеспрямованому вивченню лексики новогрецької мови, розвитку навичок наукової роботи з мовним матеріалом, розширює загальнолінгвістичний світогляд студента.

Даний методичний посібник містить курс лекцій з лексикології новогрецької мови, плани та практичні завдання семінарсько-практичних занять, список рекомендованої літератури, теми та завдання для самостійної роботи студентів, екзаменаційні питання з курсу лексикології та питання для самоконтролю.

Мета курсу лексикології орієнтована на заглиблення теоретичних засад цього розділу мовознавства та практичного застосування теоретичних знань у процесі науково-дослідної роботи.

Завдання:

- розширити загально-теоретичну та спеціальну підготовку студентів;
- висвітити основні напрямки розвитку лексикології, її зв’язок з іншими лінгвістичними дисциплінами;
- розглянути семантичні та структурно-семантичні методи вивчення слова, можливості розширення словникового складу мови;

- основні проблеми словотворення, соціолінгвістична стратифікація лексики, фразеологія.

Дипломований бакалавр повинен **знати**:

- цілі та завдання теоретичної та прикладної лексикології, основні питання лексикології;
- значення слова як основної одиниці лексичної системи;
- цілі та завдання семасіології, значення та вживання слова, явище омонімії та її місце в лексичній системі мови, джерела омонімії;
- шляхи збагачення словникового складу мови (запозичення, неологія)
- національно-культурну специфіку смислової структури співвідносних шарів у споріднених мовах;
- специфіку словотворення, морфемну та дериваційну будову слова, поняття словотворчої моделі, основні та комплексні одиниці системи словотворення в мові;
- національно-культурну специфіку словотворення, сполучуваності лексичних одиниць, поняття вільних та стійких словосполучень, фразеологічних одиниць, їх класи та різновиди;
- основи лексикографії, види та різновиди словників.

Дипломований бакалавр повинен **уміти**:

- формулювати проблеми, пов'язані з інтерпретацією кожного лексичного явища, а також сутність рішень, пропонованих для вирішення цих проблем, порівнювати їх;
- аналізувати та розкривати слабкі та сильні сторони;
- застосовувати на практиці методи аналізу мовних явищ;
- знаходити в тексті відповідне явище та інтерпретувати його з позицій отриманих теоретичних знань.

I. ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η **ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ** (αγγλ. lexicology, γαλλ. lexicologie) είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά το λεξιλόγιο, που ερευνά τις λέξεις ιστορικά, σημασιολογικά και συντακτικά.

Το **λεξιλόγιο** είναι το σύνολο των λέξεων ειδικού τομέα μιάς γλώσσας ή το σύνολο των λέξεων που χρησιμοποιεί κάποιος.

Η λεξικολογία (μελέτη των λέξεων από ετυμολογική, ιστορική κλπ. άποψη) είναι νέος επιστημονικός κλάδος. Μελέτες σχετικά με το λεξιλόγιο υπάρχουν ήδη από την αρχαιότητα. Όμως η επιστημονική συστηματική λεξικολογία είναι πρόσφατος κλάδος, που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη και στις χώρες της Κοινοπολιτείας, ενώ στις ΗΠΑ σχεδόν αγνοήθηκε.

Από τους πανάρχαιους χρόνους η **λέξη** απασχόλησε τους στοχαστές-φιλοσόφους και τους μελετητές της γλώσσας. Πρωτεργάτες σ'αυτό τον τομέα ήταν οι λαοί της Ανατολής, Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Αιγύπτιοι, Χεττίτες, Φοίνικες και αργότερα οι αρχαίοι Ινδοί και Κινέζοι. Στην ελληνορωμαϊκή φιλολογική παράδοση η λέξη κατείχε την κεντρική θέση στο όλο πρότυπο της γραμματικής.

Η αρχαϊκή μυθολογική κοσμοαντίληψη ανάγει τη γλώσσα στη γενεσιουργό αιτία του γύρω κόσμου (εν αρχή ην ο λόγος) αποδίδοντας στο όνομα μαγικές ιδιότητες. Ο πρωτόγονος άνθρωπος πιστεύει «ότι ο λόγος αποκαλύπτει/ορίζει το πράγμα». Γι'αυτό η γνώση του ονόματος οδηγούσε στην εξουσία του ίδιου του πράγματος κι επομένως «η γλώσσα μπορεί να επηρεάσει την πορεία των πραγμάτων – χαρακτηριστικό παράδειγμα η κατάρα»

Με την πρόοδο όμως του επιστημονικού τρόπου σκέψης η πίστη στη μαγική δύναμη της γλώσσας εγκαταλείφθηκε. Όμως το «όνομα» παραμένει πάντα στο επίκεντρο του θεωρητικού γλωσσικού προβληματισμού.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η γλώσσα είναι όργανο επικοινωνίας, δηλ. χρησιμοποιείται από τους ανθρώπους μιας ομόγλωσσης κοινότητας, για να ανταλλάσσουν πληροφορίες, για να κατανοεί ο ένας τον άλλο.

Η γλώσσα χρησιμεύει και ως μέσο για να εκφραστεί ο άνθρωπος, δηλ. για να αναλύσει αυτό που αισθάνεται, ευχάριστο ή δυσάρεστο.

Η γλώσσα έχει ακόμα προστακτική λειτουργία, όταν χρησιμοποιείται ως μέσο για την καθοδήγηση των άλλων.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Οι ομιλούμενες γλώσσες διαρκώς εξελίσσονται, γιατί κάθε γλώσσα είναι όργανο επικοινωνίας του ανθρώπου. Με την πάροδο του χρόνου οι ανθρώπινες σχέσεις μεταβάλλονται, δημιουργούνται νέες έννοιες και γι'αυτο δημιουργούνται νέα εκφραστικά μέσα.

Η εξυπηρέτηση των αναγκών της γλωσσικής επικοινωνίας διέπεται από τη λεγόμενη **αρχή της οικονομίας**, δηλαδή τη δήλωση απεριόριστου αριθμού σημασιών με τη χρησιμοποίηση περιορισμένου αριθμού φωνημάτων (συνδυασμοί φωνημάτων δημιουργούν τις λέξεις).

Τα γλωσσικά στοιχεία που αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου είναι διαφόρων ειδών:

α) **φωνητικά**: οι λέξεις αποκτούν νέα φωνητική μορφή, π.χ.

αρχ. κώδων φονεύς

μεταγεν. κωδώνιον

νεοελλ. κουδούνι φονιάς

β) **μορφολογικά**: οι λέξεις εξελίσσονται προς νέες κλιτικές μορφές, π.χ.

αρχ. Ον. παις Γεν. παιδός

μεταγεν. Ον. παιδίον Γεν. παιδίου

νεοελλ. Ον. παιδί Γεν. παιδιού

γ) **συντακτικά**: δημιουργούνται νέες συντακτικές δομές, ενώ αχρηστεύονται οι παλιότερες, π.χ.

αρχ. ακούω του Σωκράτους ομιλούντος

νεοελλ. ακούω το Σωκράτη να μιλάει

δ) **λεξικολογικά**: εμφανίζονται νέες λέξεις για την ονομασία νέων εννοιών, π.χ. *αεροπλάνο* ή αλλάζει η σημασία παλαιότερων λέξεων, π.χ. *τράπεζα*.

Δεν πρέπει να φανταστούμε ότι οι αλλαγές αυτές συμβαίνουν σε μικρά χρονικά διαστήματα. Συνήθως ο απαιτούμενος χρόνος μετρείται με εκατονταετίες για την ολοκλήρωση της εξέλιξης ενός γλωσσικού στοιχείου.

Η λεξικολογία πρέπει να διαχωριστεί από τις επιστήμες που είναι ευρύτερες απ' αυτήν:

α) **σημειολογία** που είναι η επιστήμη που μελετά τα συστήματα των σημείων (γλώσσες, κώδικες κλπ.),

β) **σημασιολογία** που είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που ερευνά τις ποικίλες σημασίες των λέξεων.

Η λεξικολογία πρέπει επίσης να διαχωριστεί από τους άλλους κλάδους που έχουν ως αντικείμενο έρευνας τη γλώσσα και αυτοί είναι:

1. Η **φωνολογία**, που μελετά φωνήματα μιας γλώσσας (φώνημα είναι η ελάχιστη ηχητική μονάδα του λόγου, μεμονωμένος φθόγγος ή σειρά φθόγγων που λειτουργούν σε ένα συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα και έχουν διαφοροποιητική αξία, όπως π.χ. το **π**, το **κ** και το **τ** στις λέξεις **πόνος**, **τόνος**, **κόνος**). Αντίθετα με τη φωνολογία η λεξικολογία μελετά το σύνολο του γλωσσικού σημείου, δηλαδή το σημαίνον και το σημαινόμενο.

2. Η **μορφολογία**, που μελετά τις γραμματικές μονάδες, π.χ. τις αντωνυμίες, τις γραμματικές καταλήξεις. Οι μονάδες αυτές είναι σημαίνουσες και αντιτίθενται μεταξύ τους μέσα σε κλειστές σειρές (τάξεις ή συστήματα), δηλ. σε συστήματα που περιλαμβάνουν περιορισμένο αριθμό στοιχείων, τα οποία υπόκεινται σε διαχρονική αλλαγή με ιδιαίτερα αργό ρυθμό. Τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν το συνδυασμό των μονάδων που αποτελούν αντικείμενο έρευνας της λεξικολογίας και επιτρέπουν στον ομιλητή να δομήσει την εμπειρία του η οποία οργανώνεται σε ανοιχτές σειρές (τάξεις ή συστήματα), δηλ. σε συστήματα που

περιλαμβάνουν στοιχεία σε απεριόριστο θεωρητικά αριθμό και που επιτρέπουν τη δημιουργία νεολογισμών.

3. Η **σύνταξη**, που μελετά τους ποικίλους τρόπους συνδυασμού των σημαίνουσών μονάδων.

Η φωνολογία, η μορφολογία, η λεξικολογία και η σύνταξη έχουν ως στόχο τους να αποκαλύψουν το αφηρημένο σύστημα.

4. Η **υφολογία**, που μελετά τον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται τη γλώσσα κάποιος, λ.χ. συγγραφέας μέσα σε συγκεκριμένο είδος λόγου.

5. Η **πραγματολογία**, που μελετά τον τρόπο με τον οποίο οι ομιλητές χρησιμοποιούν τα γλωσσικά σημεία. Η πραγματολογία είναι ο επιστημονικός κλάδος που μελετά τους τρόπους με τους οποίους το περιβάλλον, γλωσσικό ή εξωγλωσσικό, επιδρά στην ερμηνεία μιας πρότασης, όπως αυτή πραγματώνεται ως εκφώνημα μέσα σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο (στις πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας) και σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα.

6. Η **λεξικογραφία**, που είναι η πρακτική σύνταξης λεξικών καθώς και η θεωρητική ανάλυση αυτής της πρακτικής.

B. ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

1. Ποια είναι η μονάδα της λεξικολογίας; Είναι δυνατή η συλλογή όλων των μονάδων της; Τεχνολογικά μέσα. Ενεργητικό / παθητικό λεξιλόγιο. Βασικό λεξιλόγιο.

2. Σχέση λεξιλογίου και εξωγλωσσικής πραγματικότητας. Μεταφραστικά προβλήματα.

3. Σχέση συμφραζομένων και λεξικής μονάδας (λ.μ.). Σχέσεις σημαίνοντος / σημαινομένου μέσα σε μια λ.μ. Ομωνυμία / πολυσημία.

4. Διάφορα είδη πεδίων. Συνώνυμα / αντώνυμα.

5. Σημασιολογική ισοτιμία. – Ορισμός.

6. Ανανέωση λεξιλογίου μιας γλώσσας. Νεολογισμοί, δάνεια.

7. Ετυμολογία.

8. Διδασκαλία του λεξιλογίου της μητρικής ή μιας ξένης γλώσσας.

Η λεξικολογία μπορεί να είναι περιγραφική, ιστορική, συγκριτική, γενική και εφαρμοσμένη.

Βασικά γνωρίσματα ΝΕ λεξιλογίου από μορφολογική άποψη

Ανάμεσα στις μονάδες του σημασιολογικού (ή γραμματικού) επιπέδου η ελάχιστη, μη αναλύσιμη παραπέρα, μονάδα είναι όχι η λέξη αλλά μόρφημα, δηλαδή το ελάχιστο τεμάχιο της προφορικής αλυσίδας που συνεπάγεται κάποιο νόημα. Έτσι στη λέξη *ελληνοποίηση* έχουμε το μόρφημα *ελληνο-* που συνδέεται με την έννοια του «ελληνικός», το *ποιη-* που συνδέεται με την έννοια του «κάνω» και το *-ση* που δηλώνει ενέργεια («ενέργεια του να κάνω κάτι ελληνικό»).

Σε σχέση με τη γραπτή λέξη, τα μορφήματα είτε είναι λέξεις (π.χ. πάνω, αύριο, από κλπ.), είτε είναι μέρη λέξεων, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα.

Ανάλογα με τη σημασία μορφημάτων μπορούμε να τα διακρίνουμε σε λεξικά και γραμματικά. Ανάλογα με την αυτοδυναμία τους – σε ελεύθερα και δεσμευμένα (συνδεμένα).

Μορφήματα **λεξικά** είναι οι περισσότερες άκλιτες λέξεις και τα θέματα των κλιτών λέξεων, π.χ. *αύριο*, *σχολ-ή*

Μόρφημα **γραμματικό** είναι αυτό που χρησιμεύει στο σχηματισμό των γραμματικών τύπων των λέξεων π.χ. οι καταλήξεις *φων-ή*, *τιμ-ώ*.

Μόρφημα **ελεύθερο** είναι η απλή (όχι σύνθετη) λέξη: *χτες*, *να*, *για*, *ποτέ*.

Μορφήματα **συνδεμένα (δεσμευμένα)** είναι τα προθήματα, τα επιθήματα και οι ρίζες των λέξεων: *περι-γράφ-ω*, *βουν-ά*.

Έτσι, μπορούμε να επαναλάβουμε ότι η μικρότερη διακρινόμενη (ως μορφή) μονάδα της γλώσσας που είναι ταυτόχρονα και φορέας σημασίας, δηλαδή η ελάχιστη σημασιολογική μονάδα της γλώσσας είναι το μόρφημα (ενώ το φώνημα είναι η μικρότερη διακρινόμενη μορφή χωρίς σημασία).

Η αντίληψη για τη λέξη που εκφράζεται με τον όρο «γραμματική λέξη» είναι αντίθετη με εκείνη σύμφωνα με την οποία η λέξη αποτελεί μια αδιαίρετη μονάδα, μια αδιαχώριστη και οργανική ενότητα μορφής-σημασίας, μ'εκείνη δηλαδή που αντιστοιχεί στη θεώρηση της λέξης ως σημείου και που δηλώνεται επίσης με τον όρο λέξημα.

Βασικές κατηγορίες λέξεων:

- 1) πολυμορφηματικές λέξεις με τουλάχιστον ένα λεξικό και τουλάχιστον ένα γραμματικό μόρφημα· αυτές οι λέξεις είναι οι περισσότερες: *περι-γράφω*.
- 2) λέξεις με τη λεξική σημασία μόνο (ισοδύναμες με λεξικά μορφήματα): *αύριο, κάτω, κομπιούτερ*.
- 3) λέξεις με τη γραμματική σημασία μόνο (ισοδύναμες με γραμματικά μορφήματα): *από, θα, προς, και*.
- 4) λέξεις-μορφές χωρίς καθόλου σημασία – «άδεια» σημαίνοντα χωρίς σημεινόμενα: *στα κουτουρού, λάου-λάου, φύρδην-μίγδην, τα'κανα σαλάτα*.
- 5) λέξεις-φράσεις: *πέρα βρέχει, πράσινα άλογα, σπουδαία τα λάχανα*.

Γ. ΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Η λεξικολογία δανείστηκε τις ακόλουθες έννοιες από τη Λογική:

Βάθος έννοιας, δηλ. το σύνολο των κοινών χαρακτηριστικών.

Πλάτος έννοιας, δηλ. το σύνολο των πραγματικών ή φανταστικών αντικειμένων, συγκεκριμένων ή αφηρημένων, στα οποία αναφέρεται μια λεξική μονάδα.

Είδος, δηλ. το σύνολο αντικειμένων που αποτελούν μέρος του πλάτους άλλου συνόλου, που ονομάζεται **γένος** (πορτοκάλια – εσπεριδοειδή)

Ειδοποιός διαφορά, δηλ. το σύνολο των διακριτικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν δύο λεξικές, μονάδες, όταν η μία αποτελεί είδος και η άλλη γένος.

Υπώνυμο, δηλ. η λεξική μονάδα, που το σημαϊνόμενό της βρίσκεται σε σχέση υπαλληλίας με το σημαϊνόμενο της λεξικής μονάδας που αποτελεί το *υπερώνυμό* της.

ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

Η λεξικολογία δανείστηκε από τη φωνολογία τις ακόλουθες έννοιες:

Το *σήμημα*. δηλ. το σύνολο των σημασιολογικών διακριτικών χαρακτηριστικών,

Το *τάξημα*, δηλ. το σύνολο των γενικών νοητικών τάξεων, π.χ. έμψυχο ≠ άψυχο, μτβ. ≠ αμτβ.

Το *αρχισήμημα*, δηλ. το υποσύνολο κοινό σε σύνολο σημημάτων.

Το *αρχιλέξημα*, δηλ. είναι το λεξικοποιημένο σημαϊνον του αρχισημήματος. Σε κάθε αρχισήμημα δεν αντιστοιχεί πάντα ένα αρχιλέξημα.

Δ. ΛΕΞΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Πεδίο ονομάζεται το δομημένο σύνολο από γλωσσικά στοιχεία. Υπάρχουν πολλά είδη πεδίων. Τα πεδία με τα οποία ασχολείται η λεξικολογία είναι *λεξικά*, δηλαδή περιλαμβάνουν λεξικά μορφήματα, που ανήκουν στις ανοιχτές σειρές.

1. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Τα *συστηματικά* (ή *ενδογλωσσικά*) πεδία διακρίνονται σε *μορφολεξικά* και σε *σημασιολεξικά* πεδία.

1.1. Τα μορφολεξικά πεδία διακρίνονται σε *προσφωματικά πεδία* και *πεδία* των *συγγενικών λέξεων*.

Αφετηρία είναι το σημαϊνον.

1.1.1. Τα προσφυματικά πεδία περιλαμβάνουν τα **προθηματικά** και τα **επιθηματικά** πεδία. Π. χ. το προθηματικό πεδίο του προθήματος **αντί-** περιλαμβάνει όλες τις λεξικές μονάδες που σχηματίζονται με το πρόθημα αυτό. Τα προθήματα και τα επιθήματα ανήκουν στο φαινόμενο της σύνθεσης και της παραγωγής, που και οι δύο μαζί αποτελούν πολύ σημαντικό τρόπο εμπλουτισμού του νεοελληνικού λεξιλογίου.

1.1.2. Τα πεδία των συγγενικών λέξεων περιλαμβάνουν

α) τις οικογένειες των λέξεων με ιστορικά κριτήρια και όχι σημασιολογικά, π.χ. *καράβι – καραβίδα, πήζω – πάγος, ραγίζω – έκρηξη, βάζω – μεταβάλλω – πρόβλημα.*

β) τις οικογένειες των λέξεων με συγχρονικά κριτήρια, π.χ. *σακί – σάκα – σακούλα – σακουλίσιος – σακουλιάζω – ανασακιάζω – δισάκι – σακοράφα – χαρτοσακούλα κτλ.*

Εδώ ανήκουν και τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη, δηλ. παράλληλοι τύποι λέξεων, που για το γλωσσικό αίσθημα ή τις γνώσεις των ομιλητών έχουν την ίδια καταγωγή, αλλά εκφράζουν διαφορετικές αξίες και χρήσεις, παρουσιάζοντας την αντίθεση λόγιου τύπου από δανεισμό ή νεολογισμό προς δημοτικό από συνεχή χρήση αρχαίας λέξης, π.χ. *ατμός – αχνός, γέυμα – γιόμα, καύση – κάψη, κίνημα – κούνημα· αυθεντία – αφεντιά, ομιλία – μιλία· αυθεντικός – αφεντικό, ιατρικός – το γιατρικό· κορμός – κορμί, λοφίο – λόφος· ακριβής – ακριβός, αμαθής – άμαθος, αμυγδαλές – αμυγδαλιά κτλ.*

1.2. Σημασιολεξικά πεδία. Αφετηρία είναι το σημαινόμενο.

1.2.1. **Σημασιολογικό πεδίο** είναι α) το σύνολο των λεξικών μονάδων που δηλώνουν ένα σύνολο εννοιών που περιλαμβάνονται σε μία έννοια που ορίζει το πεδίο· β) το σύνολο των σημασιών μιας πολύσημης λεξικής μονάδας, π.χ. *καθαρός, -ή, -ό.*

1.2.2. **Συνωνυμικό πεδίο** είναι το σύνολο των λεξικών μονάδων που ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία και έχουν το ίδιο σήμημα. Ωστόσο σπάνια σε μια γλώσσα συναντούμε συνωνυμικά πεδία, γιατί πρόκειται για

σπάταλη πολυτέλεια. Συχνότερα συναντούμε τα **παρασυνωνυμικά πεδία**. Εδώ διακρίνουμε τις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) είτε οι λεξικές μονάδες που αποτελούν ένα παρασυνωνυμικό πεδίο είναι συνώνυμες μόνο ως προς μία από τις σημασίες τους, β) είτε κάποια από τις λεξικές μονάδες περιλαμβάνει ένα επιπλέον χαρακτηριστικό (σημάδι), που μπορεί είτε να είναι υφολογικό π.χ. *πέθανε / ψόφησε*, είτε κοινωνικοπολιτιστικό π.χ. *μακαρίτης / αείμνηστος, πρόσωπο / μούτρα*, είτε να χαρακτηρίζει τοπικά τη λεξική μονάδα π.χ. *κάτω / χάμω* είτε τέλος να χαρακτηρίζει τη λεξική μονάδα ως προς την ηλικία της, π.χ. *διαφήμιση / ρεκλάμα*.

1.2.3. **Αντωνυμικό πεδίο** είναι το ζευγάρι από λεξικές μονάδες που ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου και βρίσκονται μεταξύ τους είτε

α) σε σχέση **αμοιβαιότητας (αντιστροφής)** π.χ. *πουλώ ≠ αγοράζω*, είτε

β) σε σχέση **συμπληρωματικότητας (δυαδική αντίθεση)** π.χ. *ζωντανός ≠ νεκρός*, είτε γ) σε σχέση **απλής αντίθεσης (πολική αντίθεση)** π.χ. *κρύος ≠ ζεστός*.

Προκειμένου για πολύσημες λεξικές μονάδες τα αντωνυμικά πεδία αφορούν ορισμένη σημασία της λεξικής μονάδας και όχι όλο το σημασιολογικό πεδίο της, π.χ.:

καθαρά ρούχα ≠ βρόμικα

καθαρός ουρανός ≠ συννεφιασμένος

καθαρό βάρος ≠ μεικτό κτλ.

2. ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Αφετηρία είναι το αντικείμενο αναφοράς ή μια έννοια.

2.1. **Συνειρμικό πεδίο** είναι το σύνολο των λεξικών μονάδων που είναι συχνά παρούσες σε συμφραζόμενα που αναφέρονται στο ίδιο θέμα. Στα συνειρμικά πεδία αντιστοιχούν τα αναλογικά λεξικά, π.χ. ΣΠΠΤΙ: *υπόγειο, ισόγειο, πάτωμα, τοίχος, πόρτα, παράθυρο, σκάλα, ρετιρέ· μπετατζής, πατώματος,*

σοβατζής κλπ. Οι κατάλογοι αυτοί δεν ανταποκρίνονται σε δομές του συστήματος της γλώσσας, παρά περιγράφουν αντικείμενα αναφοράς.

Ο Ch. Bally ονομάζει συνειρμικά πεδία ένα σύνολο λέξεων που συσχετίζονται με ποικίλες σχέσεις, π.χ. η λέξη **βόδι** συσχετίζεται με τις ΝΕ λέξεις

α) αγελάδα, ταύρος, μοσχάρι, κέρατα, μουγγανητό

β) οργάνω, αλέτρι, ζύγος, άροτρο

γ) βλάκας, απαθής.

2.2. **Ονομασιολογικό πεδίο** είναι το σύνολο των λεξικών μονάδων που ξεκινούν από μια έννοια που συνδέεται με τον εξωγλωσσικό κόσμο π.χ. το σύνολο των φαγητών που παρουσιάζει ένας κατάλογος εστιατορίου κάτω από τον τίτλο ΟΡΕΚΤΙΚΑ.

E. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΗ-ΟΝΟΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Η γένεση των δύο αυτών μεθόδων τοποθετείται γύρω στα 1900.

Η σημασιολογική δομή είναι το πεδίο των σημασιών μια πολύσημης λεξικής μονάδας, που οι σημασίες της απορρέουν από ένα σημασιολογικό πυρήνα. Μόνο με την εμβάθυνση του σημασιολογικού πεδίου των λεξικών μονάδων μιας γλώσσας μπορούμε να ερμηνεύσουμε σωστά τα κείμενα ιδίως προηγούμενων φάσεών της, π.χ. ΑΕ *Εκκλησία του δήμου* ~ ΝΕ *εκκλησία*.

Επίσης με τη σημασιολογική μέθοδο συγκεντρώνουμε τις **σύνδρομες λέξεις** μιας λεξικής μονάδας, δηλ. τις λέξεις που συνήθως τη συνοδεύουν, π.χ. *έγχρωμο φιλμ αλλά χρωματιστό τζάμι*.

Η χρήση μιας λεξικής μονάδας σε κάποια πολύ συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να οδηγήσει π.χ. σε στένεμα της αρχικής σημασίας της. Έτσι δημιουργείται νέα σημασία, π.χ. *υπουργός* ‘βοηθός’, για τη ΝΕ ‘μέλος της κυβέρνησης’.

Η σημασιολογική μέθοδος μελετά τη σημασιολογική δομή μιας λεξικής μονάδας και την αλλαγή της σημασιολογικής δομής με το πέρασμα των ετών.

Το ονομασιολογικό πεδίο μιας έννοιας είναι το σύνολο των λεξικών μονάδων με τις οποίες δηλώνεται η έννοια αυτή. Η παρουσία μιας σημασίας στο σημασιολογικό πεδίο καθορίζει συγχρόνως τη θέση της λεξικής μονάδας στο ονομασιολογικό πεδίο.

Η ονομασιολογική μέθοδος μελετά τη δομή, και συγκεκριμένα τις αμοιβαίες θέσεις των ποικίλων λεξικών μονάδων που δηλώνουν μια έννοια. Αντιμετωπίζει κι αυτή πρόβλημα συγχρονικής και διαχρονικής φύσης.

Οι δύο μέθοδοι αλληλοεξαρτώνται. Οι αλλαγές στη λεξιλογική δομή μιας γλώσσας είναι δυνατές χάρη στην αλληλοεξάρτηση των δύο δομών. Η ονομασιολογική δομή βασίζεται στη συνωνυμία, η σημασιολογική δομή στην πολυσημία. Η ονομασιολογική μέθοδος αντιμετωπίζει τα προβλήματα από την οπτική γωνία του ομιλητή, που πρέπει να επιλέξει από τα διάφορα εκφραστικά μέσα που διαθέτει το σύστημα. Η σημασιολογική μέθοδος αντιμετωπίζει τα προβλήματα από την πλευρά του ακροατή, που πρέπει να προσδιορίσει τη σημασία της λέξης που ακούει ανάμεσα από όλες τις δυνατές σημασίες της.

Αυτή η αλληλοεξάρτηση αποδεικνύει την αναγκαιότητα για δύο είδη λεξικών: α) λεξικά που ξεκινούν από το σημαίνον / μορφή, δηλ. τα ερμηνευτικά, β) λεξικά που ξεκινούν από την έννοια, δηλ. τα αναλογικά.

ΣΤ. ΟΜΩΝΥΜΙΑ – ΠΟΛΥΣΗΜΙΑ

Ορισμός. Όταν έχουμε ένα σημαϊνόμενο και πολλά σημαϊνοντα βρισκόμαστε μπροστά σε περίπτωση συνωνυμίας. Όταν έχουμε ένα σημαϊνον και πολλά σημαϊνόμενα, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε περίπτωση πολυσημίας. Όταν έχουμε πολλά σημεία με ίδιο σημαϊνον βρισκόμαστε μπροστά σε περίπτωση ομωνυμίας. Από τα ομώνυμα πρέπει να διακρίνουμε τα ομόγραφα, που είναι λεκτικές μονάδες, οι οποίες γράφονται με τον ίδιο τρόπο αλλά που

προφέρονται διαφορετικά κι έχουν διαφορετική σημασία π.χ. *ά-δει-α* (θερινή άδεια) – *ά-δεια* (άδεια σακούλα), *σκιά-ζω* (φοβίζω) – *σκι-ά-ζω* (κάνω σκιά), *έν-νοια* (φροντίδα) – *έν-νοι-α* (σημασία).

Είδη ομωνύμων

Η ομωνυμία μπορεί να είναι μερική ή ολική.

Διακρίνουμε δύο είδη ομωνύμων:

α) τα **ομόηχα** ή **ομόφωνα**, δηλ. ομώνυμα που προφέρονται με τον ίδιο τρόπο αλλά γράφονται διαφορετικά π.χ. *ψηλός* – *ψιλός*, *ο τοίχος* – *το τείχος*, *το νοίκι* – *η νίκη*, *η λίρα* – *η λύρα*, *κλίνω* – *κλείνω*, *φύλλο* – *φύλο*, *κριτικός* – *κρητικός*, *ακριβώς* – *ακριβός*, *όμως* – *ώμος*, *σύκο* – *σήκω* κλπ.

β) τα **ομότυπα**, δηλ. ομώνυμα που προφέρονται και γράφονται με τον ίδιο τρόπο π.χ. *η κάπα* – *το κάπα*, *δόξα* – *δόξα*, *τα σάλια* (το σάλιο) (Μόνο που σκέφτομαι τα σιροπιαστά γλυκά, τρέχουν τα *σάλια* μου) – *τα σάλια* (το σάλι) (Τυλιγμένες στα *σάλια* τους, έτρεξαν προς την εκκλησία).

ομωνυμία: διαφορά σημασίας	ομοηχία ή ομοφωνία: ίδια φωνητική μορφή	ομοτυπία: ίδια γραπτή μορφή
μερική: σημασιολογική διαφορά+διαφορά γραμμ. Κατηγορίας	βάζω ~ βάζο αυτί το ~ αυτή (αντων.)	μονή η ~ μονή (επιθ.)
ολική: σημασιολογική διαφορά+ίδια γραμμ. Κατηγορία	κλήμα ~ κλίμα	ρόκα (σαλατικό) ~ ρόκα (για γνέσιμο)

Η ομοτυπία είτε είναι συμπτωματική, όταν τα ομότυπα δεν έχουν διαχρονικά καμία σχέση, π.χ. *γόπα* ‘αποτσιγάρο’ ~ *γόπα* ‘ψάρι’, είτε είναι ετυμολογική, όταν τα ομότυπα προέρχονται από το ίδιο έτυμο, π.χ. *μοναχός* ‘καλόγερος’ ~ *μοναχός* (επίθετο). Τα ετυμολογικά ομότυπα αποτελούν δυσεπίλυτο πρόβλημα, γιατί συγχρονικά δεν είναι πάντοτε σαφή τα όρια

ανάμεσα στην ομωνυμία και την πολυσημία. Η συγχρονική ανάλυση επιβάλλει τα ετυμολογικά ομότυπα να αποτελούν ιδιαίτερα λήμματα στο λεξικό: 1. σύσταση ‘διεύθυνση’, 2. σύσταση ‘συμβουλή’, 3. σύσταση ‘ύψη’.

ΠΑΡΩΝΥΜΑ

Παρώνυμα είναι λέξεις που μοιάζουν κάπως στην προφορά και στη γραφή, αλλά έχουν εντελώς διαφορετική σημασία. Π.χ. *αμυγδαλιές – αμυγδαλές, Ινδός – Ινδιάνος, στερώ – υστερώ, χαραμάδα – χαραματιά, κυματίζομαι – κυμαίνομαι.*

Τονικά παρώνυμα είναι λέξεις με όμοια ή διαφορετική γραφή, διαφορετική προφορά μόνο ως προς την τονιζόμενη συλλαβή, διαφορετική σημασία: όμοια γραφή π.χ. *φόρα – φορά, δίπλα – διπλά, διάφορες – διαφορές, μάτια – ματιά, νόμος – νομός, χώρια – χωριά, πότε – ποτέ, γέρνω – γερνώ, διαφορετική γραφή* π.χ. *πίνω – πεινώ, παίρνω – περνώ, σχόλιο – σχολείο, χώρος – χορός, φύλλο – φιλό, μήλο – μιλώ, όμως – ωμός, πιστοί – πίστη, αμέσως – άμεσος, φόννοι – φωνή.*

Z. ΜΟΝΑΔΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Ο όρος «λέξη» ήταν παντοδύναμος ως την εποχή της δομικής γλωσσολογίας και σ'αυτό συνέβαλαν και η ιστορική γραμματική και οι λεξικογράφοι. Οι αμφιβολίες γύρω από τη χρησιμότητα και τον ορισμό του όρου άρχισαν με τη δομική γλωσσολογία.

Ο Saussure λέγει ότι τη γλωσσική μονάδα πρέπει να την ψάξουμε αλλού, έξω από τη λέξη. Ο όρος «λέξη» δέχτηκε κριτική και από τον A.Martinet, ο οποίος καταλήγει στο ότι δεν είναι δυνατό να δοθεί ένας επιστημονικός ορισμός του όρου που να ισχύει καθολικά. Γι'αυτό προτείνει να αντικατασταθεί ο όρος αυτός από τους όρους *αυτόνομο σύνταγμα, μόνημα* και *λέξημα*, που ο καθένας ανταποκρίνεται σε διαφορετικές περιπτώσεις.

Ο όρος «λέξη» μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς πρόβλημα με την τυπογραφική σημασία, δηλαδή σε αναφορά με το γραπτό λόγο, ως ένα σύνολο από τυπογραφικά στοιχεία.

Οι ερευνητές συμφωνούν γενικά ότι η λεξική μονάδα δεν μπορεί να ταυτίζεται με τη λέξη, αφού η λέξη οριοθετείται αυθαίρετα. Έτσι η λέξη δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μονάδα της σύγχρονης λεξικολογίας, η οποία διαπιστώνει την ανάγκη να βασιστεί όχι στη μορφή, αλλά στη λειτουργία.

Μονάδα της σύγχρονης λεξικολογίας είναι η **λεξική μονάδα**, δηλαδή σημαίνουσα μονάδα που είναι δυνατό να ταυτίζεται με τη λέξη ως προς τη μορφή, αλλά που είναι επίσης δυνατό να την ξεπερνά, χωρίς όμως να φτάνει στο επίπεδο της ελεύθερης φράσης, που είναι αντικείμενο της σύνταξης. Οι λεξικές μονάδες δηλαδή μπορεί να είναι **μονολεκτικές** π.χ. *σπίτι, ρεκόρ, μυθιστόρημα* ή **μη μονολεκτικές** π.χ. *παιδική χαρά, ουράνιο τόξο, νόμος-πλαίσιο, ώρα αιχμής*.

Οι μη μονολεκτικές λεξικές μονάδες ανήκουν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

- 1) τις ονοματικές φράσεις (ΟΦ) π.χ. *φακοί επαφής, παιδική χαρά,*
- 2) τις ρηματικές φράσεις (ΡΦ) π.χ. *την πάτησα, τρέχε γύρευε,*
- 3) τις λεξικοσυντακτικές φράσεις που λειτουργούν ως επίρρημα, πρόθεση ή σύνδεσμος, π.χ. *μια για πάντα, σε σχέση με κλπ.*

Κάθε γλωσσικό σημείο περιλαμβάνει δύο κύρια μέρη: το **περιεχόμενο** και την **έκφραση**, τη σημασία δηλαδή και τη μορφή.

Εσωτερικά το περιεχόμενο ως σημασία («σημαινόμενο») περιλαμβάνει δύο μέρη: το **γνωστικό** (βασική πληροφορία ευρύτερα γνωστή στα μέλη της γλωσσικής κοινότητας) και το **βιωματικό** (ατομική σύνδεση και φόρτιση κάθε σημασίας, σύμφωνα με τις εμπειρίες και την όλη προσωπικότητα του ατόμου εν συναρτήσει προς το περιβάλλον του).

Εξωτερικά το περιεχόμενο (σημασία) αντιστοιχεί προς το αντικείμενο αναφοράς, το στοιχείο δηλαδή της αντικειμενικής πραγματικότητας, το οποίο δηλώνεται από τη σημασία.

Η έκφραση στην εσωτερική της πλευρά ως σημαίνον διαρθρώνεται επίσης σε δύο μέρη: το **ακουστικό** που υπάρχει υποχρεωτικά σε κάθε μορφή γλώσσας και το **οπτικό** που προϋποθέτει τη γνώση του συστήματος της γραφής / ορθογραφίας μιας γλώσσας. Εξωτερικά το μεν ακουστικό ίνδαλμα / σημαίνον εκφράζεται με τους **φθόγγους**, το δε οπτικό με τα **γράμματα**.

Η. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Οι περισσότερες λέξεις χρησιμεύουν πρώτα για να φανερώσουμε μια πραγματικότητα συγκεκριμένη: π.χ. βράχος, κόκκινος, πιάνω. Αλλά όπως έχουμε ουσιαστικά συγκεκριμένα και αφηρημένα, έτσι έχουμε και επίθετα και ρήματα συγκεκριμένα και αφηρημένα.

Η λέξη έχει την *συγκεκριμένη* σημασία όταν φανερώνει πρόσωπο, ζώο ή κάποια πραγματικότητα, πράξη. Η λέξη έχει την *αφηρημένη* σημασία όταν φανερώνει ενεργεία, κάποια κατάσταση ή ιδιότητες που μας δίνουν οι αισθήσεις μας και που σχηματίζουμε με την κρίση του μυαλού μας, ή λειτουργίες πνευματικές.

Η ΑΔΙΑΚΟΠΗ ΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΩΝ

Όσες και να είναι οι λέξεις μιας γλώσσας δεν είναι αρκετές για να φανερώσουν όλα όσα έχει κανείς να εκφράσει που είναι πολύ περισσότερα. Η σημασία έτσι των λέξεων δεν είναι σταθερή, πάγια και μοναδική. Συχνά συμβαίνει να παραμερίζουν οι νεότερες σημασίες τις παλιές (π.χ. *το καράβι* – 1) θαλασσινό με την *καραβίδα*, 2) πλοίο).

ΚΥΡΙΟΛΕΞΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ

Οι περισσότερες λέξεις έχουν όχι μόνο μια αλλά πολλές και διάφορες σημασίες, δηλαδή χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν όχι μόνο μια έννοια αλλά περισσότερες. Π.χ.:

ελαφριά βαλίτσα

ελαφριά δουλειά

ελαφριά ειρωνεία

ελαφρύς καφές

ελαφρό αεράκι.

Από τις διάφορες σημασίες με τις οποίες χρησιμοποιείται μια λέξη μια είναι και λέγεται *αρχική* ή *πρώτη* ή *κύρια σημασία* της λέξης, οι άλλες λέγονται *δευτερεύουσες* ή *μεταφορικές σημασίες*.

Έχουμε μεταφορά όταν μια λέξη που μπαίνει με την κύρια σημασία της σε μια φράση μεταφέρεται και χρησιμοποιείται σε μια άλλη φράση με διαφοροποιημένη αλλά ανάλογη σημασία.

Ανάμεσα στις δύο έννοιες που εκφράζει η ίδια λέξη όταν τη χρησιμοποιούμε κυριολεκτικά και όταν τη χρησιμοποιούμε μεταφορικά, υπάρχει κάποια ομοιότητα ή αναλογία. Με μεταφορική σημασία μεταχειριζόμαστε όχι μόνο λέξεις αλλά και φράσεις ολόκληρες.

Σε μεταφορική χρήση –

ουσιαστικά: το παιδί – *αγριοκάτσικο*

επίθετα: κρύος καιρός – *κρύα υποδοχή*, γλυκός καφές – *γλυκό χαμόγελο*

ρήματα: *μασώ* τα λόγια μου, *διψώ* το μάθημα

επιρρήματα: *κοιμούμαι βαριά*, *μιλώ ξάστερα*

φράσεις: *κλείνω το μάτι* (κάνω νεύμα για μυστική και ερωτική πρόσκληση), *έχασε τα νερά του* (αισθάνομαι αμηχανία λόγω αλλαγής περιβάλλοντος ή μεταβολής των συνθηκών στις οποίες έχω συνηθίσει να ζω), *βγάζει από τη μύγα ξίγκι* (προσπαθεί να βγάλει κέρδος ακόμα και από καταστάσεις που ελάχιστα μπορούν να αποφέρουν).

Μερικές λέξεις λέγονται μόνο μεταφορικά: *μαϊμουδίζω, παπαγαλίζω, λαγοκοιμούμαι, ελαφρόμυαλος*.

Με τη μεταφορά συγγενεύει η **παρομοίωση** (π.χ. σαν αστακός). Στην παρομοίωση η σύγκριση γίνεται με τη βοήθεια του **σαν** και η λέξη που συνοδεύει διατηρεί την αρχική της σημασία, ενώ στη μεταφορά δεν υπάρχει το **σαν** και η λέξη παίρνει μια άλλη σημασία.

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥΣ.

Οι ποικίλες αλλαγές που παρουσιάζουν οι σημασίες των λέξεων μπορεί να διαιρεθούν γενικά σε δύο κατηγορίες: το **άπλωμα** και το **στένεμα**.

Το **άπλωμα** έχουμε όταν η νέα σημασία γεννιέται από την πλατύτερη χρησιμοποίηση της παλιάς. Π.χ. **τεντώνω** – αρχ. *στήνω την τέντα*, σκηνή – σημ. *τσιτώνω*.

Το **στένεμα** έχουμε όταν η νέα σημασία γεννιέται από τον περιορισμό της παλιάς σημασίας. Π.χ. **πετεινός** – αρχ. *κάθε πουλί που πετά* – σημ. *κόκορας*.

Πολλές λέξεις δηλώνουν διάφορα αντικείμενα ή ενέργειες, που συνήθως αλλάζουν γιατί παρακολουθούν την εξέλιξη της τεχνικής και γενικά την αλλαγή των μορφών της ζωής και του πολιτισμού. Και τα αλλαγμένα όμως αυτά πράγματα εξακολουθούν συχνά να ονομάζονται με τις παλιές λέξεις. Έτσι δεν υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα σε αυτό που σημαίνει η λέξη και στο πράγμα όπου αυτή αναφέρεται.

ΤΑΥΤΟΣΗΜΑ

Εκτός από τα συνώνυμα που σχεδόν ποτέ δεν έχουν την ίδια σημασία, υπάρχουν και άλλου είδους λέξεις, που η σημασία τους είναι εντελώς η ίδια. Οι λέξεις αυτές λέγονται **ταυτόσημα**. Π.χ. **γιαγιά** – *νόνα, κυρούλα, βάβω, μανιά, αχλάδι* – *απίδι, γίδα* – *κατσίκια, πετεινός* – *κόκορας, τασάκι* – *σταχτοθήκη, τριζόνι* – *γρύλος κ.α.*

Θ. ΥΠΕΡΩΝΥΜΙΚΕΣ – ΥΠΩΝΥΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ

Ζώο – αλεπού, αρκούδα, λύκος, λαγός, ποντίκι, λιοντάρι...

Συγγενής – κόρη, πατέρα, μητέρα, αδελφή, παππούς, γιαγιά, γιος, ξάδελφος, θείος...

Γνωστός – συνάδελφος, πελάτης, γείτονας, φίλος, δάσκαλος...

Χαλάω – γερνάω, σπάω, παλιώνω, φθείρω, αλλιοιώνομαι, μπαγιατίζω, σαπίζω, μουχλιάζω...

Η λέξη με τη γενικότερη σημασία, δηλαδή η ασημάδευτη ως προς τα ειδικά χαρακτηριστικά της έννοιας, ονομάζεται *υπερώνυμο* (π.χ. ζώο, συγγενής, γνωστός, χαλάω), και οι υπόλοιπες, που είναι σημαδεμένες, δηλαδή διαθέτουν τις ειδικότερες σημασίες, λέγονται *υπώνυμα*. Π.χ. αν προσθέσουμε το ρήμα **αλλάζω** στην παραδειγματική σειρά των ρημάτων *χαλάω, γερνάω, σπάω, παλιώνω, φθείρω, αλλιοιώνομαι, μπαγιατίζω, σαπίζω, μουχλιάζω* κλπ., αυτό το ρήμα «αλλάζω» θα αποτελέσει υπερώνυμο σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα. Πράγματι, η σημασία του είναι πιο γενική (ακόμα και από τη σημασία του «χαλάω», το οποίο είναι υπερώνυμο στη σειρά των ρημάτων) επειδή η έννοια την οποία δηλώνει, προσδιορίζεται από λιγότερα χαρακτηριστικά καθώς δεν περιέχει το χαρακτηριστικό της εκτίμησης της μεταβολής, ούτε της αρνητικής, όπως το ρήμα «χαλάω» (και τα υπόλοιπα που σημαίνουν όλα «αλλάζω προς το χειρότερο»), αλλά ούτε και της θετικής, όπως π.χ. τα *σιτεύω, ωριμάζω* κ.α. που δηλώνουν αλλαγή προς το καλύτερο. Έτσι, το ουδέτερο **αλλάζω** που συμπεριλαμβάνει και τις δύο δυνατότητες, μπορεί να υποκαθιστά το καθένα από τα υπώνυμά του.

Προκειμένου για τη σημασία της λέξης «**ποτάμι**» είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι είναι ονομασία μιας υδάτινης έκτασης, μιας μάζας νερού (1), η οποία χαρακτηρίζεται επιπλέον από τα εξής: έχει ορισμένες διαστάσεις (2) και ορισμένο σχήμα (3), το νερό αυτό τρέχει, δηλαδή είναι «ρεύμα», και όχι στάσιμο νερό (4). Η κατεύθυνση της κίνησης του νερού είναι οριζόντια, δηλ.

«κυλάει» πάνω στο έδαφος και δεν πέφτει από πάνω προς τα κάτω (5). Το νερό είναι γλυκό, όχι αρμυρό (6), και εν λόγο «υδάτινη μάζα» είναι φυσικής και όχι τεχνητής προέλευσης (7). Όλα αυτά, εκτός του (1), αποτελούν τα διαφοροποιητικά σημασιολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι απαραίτητα για τη διαφοροποίηση της δοσμένης λέξης από τις άλλες – πράγμα που γίνεται μέσα από μια σειρά παραδειγματικών αντιθέσεων. Όσον για το χαρακτηριστικό (1), αυτό αποτελεί την κοινή βάση της αντίθεσης.

Έτσι, το (2) αντιδιαστέλει τη λέξη **ποτάμι** από τα *ρυάκι, αυλάκι, ρέμα, ρεματιά*.

I. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ορισμός.

Νεολογία ονομάζουμε το φαινόμενο της λεξιλογικής ανανέωσης.

Νεολογισμό ονομάζουμε το προϊόν της λεξιλογικής ανανέωσης, δηλαδή μια λεξική μονάδα που προστίθεται στο γλωσσικό κώδικα. Η λέξη αυτή μπορεί να είναι πρόσφατα δημιουργημένη ή δανεισμένη πρόσφατα από ξένη γλώσσα.

Σημασιολογικός νεολογισμός είναι η νέα σημασία μιας παλιότερης λέξης π.χ. η *τράπεζα*.

Ο νεολογισμός εξυπηρετεί νεότερες ανάγκες γλωσσικής επικοινωνίας.

Αντίθετη λέξη στο νεολογισμό είναι ο **αρχαϊσμός**.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Οι ζωντανές γλώσσες, σε αντίθεση με τις νεκρές, υπόκεινται σε αλλαγή αφού προσαρμόζονται σε νέες καταστάσεις. Η αλλαγή αποτελεί αυτοάμυνα των γλωσσών, αφού έτσι διαιωνίζεται ο βασικός σκοπός τους, που είναι η επικοινωνία. Με τις συνεχείς και πολλές όμως ανανεώσεις δημιουργείται και το πρόβλημα συνέχισης της γλώσσας.

ΑΠΟΔΕΚΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

Οι ομιλητές, επειδή έχουν συνείδηση της λεξιλογικής αλλαγής αντιδρούν στο φαινόμενο της νεολογίας εκφράζοντας τις απόψεις τους στις εφημερίδες, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης κλπ. Διακρίνουμε τρία είδη ομιλητών:

1) Τους καθαρολόγους, που πιστεύουν πως κάθε γλωσσικός νεωτερισμός αλλοιώνει και φθείρει τη γλώσσα, η οποία είχε φτάσει σε τελειότητα σε προηγούμενη φάση της. Οπαδοί του γλωσσικού συντηρισμού, εκφράζουν απόψεις που χαρακτηρίζονται από γλωσσικό και εθνικό σοβινισμό. Απορρίπτουν τους νεολογισμούς με τη δικαιολογία ότι είναι κακόγουστοι και περιττοί.

2) Τους ανεκτικούς, που δέχονται χωρίς κανένα περιορισμό οτιδήποτε λέγεται από τους φυσικούς ομιλητές, δέχονται εύκολα τους νεολογισμούς και δείχνουν προτίμηση προς τους λαϊκούς ετυμολογικά τύπους.

3) Τους οπαδούς της μέσης οδού, που χαρακτηρίζονται από ηπιότητα και προσπαθούν να βρουν το σημείο όπου θα ισορροπήσουν το παλιό με το νέο. Πιστεύουν ότι πρέπει να εφαρμόζονται δύο πολιτικές:

α) μια πολιτική πρόληψης για τους νεολογισμούς που πρόκειται να κυκλοφορήσουν στο γενικό λεξιλόγιο και

β) μια πολιτική θεραπείας, που θα αφορά μόνο τους προβληματικούς όρους.

ΝΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΝΟΜΑΤΙΚΕΣ ΛΕΞΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Με μορφολογικά κριτήρια διακρίνουμε τρία είδη ονοματικών λεξικών φράσεων που είναι νεολογισμοί για τη νεοελληνική: τις συνταγματικές μονάδες, τα παραθετικά σύνθετα και τα αρκτικόλεξα.

1. Συνταγματικές μονάδες.

Οι συνταγματικές μονάδες είναι δύο ειδών:

α) Επίθετο + ουσιαστικό.

Το ουσιαστικό αποτελεί το προσδιοριζόμενο και το επίθετο τον προσδιορισμό.
Π.χ. *πολιτικός μηχανικός, παιδική χαρά, νευρικό σύστημα.*

β) Ουσιαστικό + ουσιαστικό σε Γενική πτώση.

Ποικίλες είναι οι σχέσεις που εκφράζει το ουσιαστικό σε Γενική σε σχέση με το προσδιοριζόμενο του που είναι το ουσιαστικό κεφαλή. Το ουσιαστικό σε Γενική μπορεί να δηλώνει εξάρτηση, τόπο, χρόνο, σκοπό, προέλευση, περιεχόμενο κτλ.
Π.χ. *φακοί επαφής, γλυκό (του) κουταλιού, μουσική δωματίου, ώρες αιχμής.*

2. Παραθετικά σύνθετα.

Παραθετικό σύνθετο είναι η λεξική ονοματική φράση που αποτελείται από δύο ομοιόπτωτα ουσιαστικά σε σχηματισμό κατά παράταξη π.χ. *νόμος-πλαίσιο*. Ο σχηματισμός αυτός είναι αντίθετος με τον υποχρεωτικό κανόνα της νεοελληνικής γλώσσας που ορίζει ότι σε μια ακολουθία από δύο ουσιαστικά το δεύτερο απρόθετο ουσιαστικό μπαίνει σε πτώση Γενική (π.χ. η μελέτη του βιβλίου).

Τα παραθετικά όμως σύνθετα είναι σχηματισμοί που ξεκίνησαν από μεταφραστικά δάνεια από τη γαλλική και την αγγλοαμερικανική και κατακτούν τη νεοελληνική γλώσσα. Δίνουν έναν τόνο «μοντέρνο» υφολογικά στο λόγο και αποτελούν για τη νεοελληνική νέο είδος σύνθεσης, που χαρακτηρίζεται από εξαιρετική συντομία και ίσως υποβλητική ικανότητα.

Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους των παραθετικών συνθέτων μπορούν να ενταχθούν σε τέσσερις κατηγορίες:

α) **Σχέση κατηγορουμένου.** Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα που παραλείπουν το συνδετικό είναι και που το δεύτερο συστατικό τους λειτουργεί ως κατηγορούμενο. Π.χ. *εστιατόριο-ταβέρνα, αρχιτέκτονας-μηχανικός, εφέτης-ανακριτής, νευρολόγος-ψυχίατρος.*

β) **Μεταφορική σχέση.** Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα που παραλείπουν έναν όρο κοινό στα δύο συστατικά του παραθετικού συνθέτου, ο οποίος επιτρέπει μια σύγκριση που δεν εξωτερικεύεται όμως στα πλαίσια του

παραθετικού συνθέτου. Π.χ. *ξενοδοχείο-μαμούθ, άνθρωπος-πουλί, ταξίδι-αστραπή, παιδί-θαύμα, άνθρωπος-φυτό, λέξη-κλειδί*. Οι δύο όροι δεν είναι υποχρεωτικό να συμφωνούν κατά τον αριθμό, την πτώση και το γένος. Εδώ δεν επιτρέπεται η αντιστροφή της σειράς των όρων. Το δεύτερο συνθετικό αποκτά επιθετική αξία εκφράζοντας την ποιότητα σε πολύ υψηλό βαθμό.

γ) **Σχέση συμπληρώματος**. Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα των οποίων το β' συστατικό αποτελεί συμπλήρωμα του α', δηλαδή παίζει ρόλο αντικειμένου ή εμπρόθετου προσδιορισμού, π.χ. *πωλήσεις-ρεκόρ, εκδήλωση-ομιλία, στοιχείο-έκπληξη, συγκέντρωση-συζήτηση*. Στην περίπτωση που το β' συστατικό παίζει ρόλο αντικειμένου, το στοιχείο που παραλείπεται είναι ένα ρήμα, π.χ. *στοιχείο-[προκαλεί, δημιουργεί]-έκπληξη*, ενώ στην περίπτωση που το β' συστατικό παίζει ρόλο εμπρόθετου προσδιορισμού παραλείπεται μια πρόθεση, π.χ. *εκδήλωση-[με]-ομιλία*.

δ) **Συμπλεκτική σχέση**. Εδώ ανήκουν τα παραθετικά σύνθετα σε Γενική πτώση που αποτελούν προσδιορισμό ενός ουσιαστικού με το χαρακτηριστικό και δημιουργούνται με την παράλειψη γραμματικών λέξεων όπως είναι τα άρθρα και ο συμπλεκτικός σύνδεσμος και. Π.χ. (συνάντηση) *Παπαντρέου - Κυπριανού*, (αγώνας) *Ολυμπιακού - Παναθηναϊκού*, (αδελφοποίηση) *Πειραιά - Μαριούπολης*.

3. **Αρκτικόλεξα.**

Αρκτικόλεξο ονομάζουμε τη λεξική ονοματική φράση που γενικά αναπαριστάνεται γραπτά με το πρώτο κεφαλαίο γράμμα κάθε λέξης της. Π.χ. *Ο.Τ.Ε.* = Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος, *Η.Π.Α.* = Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Τα αρκτικόλεξα έχουν τα ακόλουθα **χαρακτηριστικά**: είναι προϊόντα του γραπτού λόγου, ανήκουν στους συντομευμένους τύπους λεξικών μονάδων και αποδίδουν τη μεγαλύτερη δυνατή οικονομία στο γραπτό και στον προφορικό λόγο, είναι μη αιτιολογημένα γλωσσικά σημεία, είναι άκλιτα, ανήκουν στη

γραμματική κατηγορία των ουσιαστικών και ειδικότερα στα κύρια ονόματα γι'αυτό αποδίδονται με κεφαλαία γράμματα.

Η συντόμευση στα αρκτικόλεξα γίνεται κατά τους εξής τρόπους (τα γραμματικά μορφήματα, π.χ. τα άρθρα παραλείπονται: **I.M.X.A.** = **Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου**):

α) Το αρκτικόλεξο σχηματίζεται από το πρώτο γράφημα καθεμιάς από τις λέξεις της ονοματικής φράσης από την οποία προέρχεται, π.χ. **Δ.Ε.Η.** = **Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού**, **Ε.Ι.Υ.Α.Α.Π.Ο.Ε.** = **Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλινοστούντων Ομογενών Ελλήνων**, **Ε.Ο.Κ.** = **Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα**.

β) Το αρκτικόλεξο σχηματίζεται από ένα ελάχιστο συλλαβικό κομμάτι καθεμιάς από τις λέξεις της ονοματικής φράσης από την οποία προέρχεται, π.χ. **ΕΛ.ΤΑ.** = **Ελληνικά Ταχυδρομεία**, **ΕΛ.ΚΕ.ΠΑ.** = **Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας**, **ΕΛ.ΑΣ.** = **Ελληνική Αστυνομία**, **ΠΡΟ-ΠΟ.** = **Πρόγνωση Ποδοσφαίρου**.

γ) Το αρκτικόλεξο σχηματίζεται με την ανάμειξη των δύο προηγούμενων τρόπων συντόμευσης, π.χ. **ΕΛ.ΔΥ.Κ.** = **Ελληνική Δύναμη Κύπρου**, **Ε.ΥΔ.Α.Π.** = **Εταιρεία Υδρεύσεως και Αποχετεύσεως Πρωτευούσης**.

Από το σύνολο των αρκτικόλεξων του γραπτού λόγου μόνο ένα μικρό μέρος θα υιοθετήσει ο προφορικός λόγος, και ειδικότερα τα αρκτικόλεξα που έχουν υψηλή συχνότητα και όσα δεν παρουσιάζουν δυσπρόφερα συμφωνικά συμπλέγματα.

Τα γράμματα που αποτελούν τα αρκτικόλεξα και τα οποία υιοθετεί ο προφορικός λόγος άλλοτε προφέρονται το καθένα χωριστά όπως προφέρονται στο νεοελληνικό αλφάβητο, π.χ. **Κ.Κ.Ε.** (κάπα κάπα έψιλον) = **Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας**, είτε προφέρονται το ένα ύστερα από το άλλο σύμφωνα με τους κανόνες προφοράς της λέξης, π.χ. **Σ.Ε.Λ.Μ.Ε.** (σέλμε) = **Σχολή Επιμόρφωσης Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης**. Εάν πάλι ένα αρκτικόλεξο που υιοθέτησε ο προφορικός λόγος δεν μπορεί να προφερθεί ως μία λέξη, όλα ή ορισμένα

σύμφωνά του συνοδεύονται από συνοδίτη φθόγγο, που μπορεί να είναι το [i] ή το [u], π.χ. *Φ.Μ.Σ.* [fimusú] = Φυσικο-Μαθηματική Σχολή.

Τα αρκτικόλεξα που είναι ιδιαίτερα συχνά στον προφορικό λόγο σχηματίζουν παράγωγα σύμφωνα με τους ίδιους λεξικούς σχηματιστικούς κανόνες, που διέπουν τις μονολεκτικές λεξικές μονάδες της νεοελληνικής γλώσσας, π.χ. *A.E.K.* > *Αεκτζής*, *N.A.T.O.* > *νατοϊκός*.

Υπάρχουν λέξεις που προέρχονται από ξένα αρκτικόλεξα αλλά στη νεοελληνική δε θεωρούνται πια αρκτικόλεξα, π.χ. *ραντάρ* (< Ra(dio) D(etecting) A(nd) R(anging) = ηλεκτρομαγνητική επισήμανση και εμβέλεια)), *λείζερ* (< L(ight) A(mplification) (by) S(timulated) E(mission) (of) R(adiation) = ενίσχυση φωτός με εξαναγκασμένη εκπομπή).

Γ.Μπαμπινιώτης: Η γραπτή συντομευμένη ή βραχυγραφημένη δήλωση των λέξεων και κυρίων ονομάτων μιας γλώσσας γίνεται διττά:

α) με τη συγκεκριμένη γραφή της λέξης, π.χ. κλπ. (και λοιπά), δηλ.(αδή), κυρ.(ίως), βλ.(έπε), συν.(ώνυμο). Αυτός ο τρόπος ονομάζεται *συντομογραφία* ή *βραχυγραφία*.

β) με τη χρήση των αρκτικών γραμμάτων ή των «άκρων», των ακρινών στοιχείων της λέξης ή φράσης: π.χ. (παραδείγματος χάριν), κ.(ύριος), λ.(έξη).

Τα όρια ανάμεσα στη συντομογραφία και το ακρωνύμιο (αρκτικόλεξο) δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτα.

Ως το 19^ο αιώνα τα αρκτικόλεξα εμφανίζονται ως περιθωριακό φαινόμενο, όμως τον 20^ο αιώνα και ιδίως μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο πολλαπλασιάζονται ραγδαία και αγκαλιάζουν ποικίλα λεξιλόγια, όπως το αθλητικό, το πολιτικό, το διοικητικό, το στρατιωτικό, διάφορους οργανισμούς και υπηρεσίες κλπ. Το φαινόμενο της δημιουργίας αρκτικολέξων οφείλεται σε ξένη επίδραση ιδίως αγγλοαμερικανική, και η ταχύτατη εξάπλωση σε λόγους πρακτικούς.

ΙΑ. ΝΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

Ορισμός.

Δανεισμός είναι το φαινόμενο κατά το οποίο μια γλώσσα Γ1 δανείζεται ένα στοιχείο που της λείπει από μια άλλη γλώσσα Γ2, η οποία το διαθέτει. Ειδικότερα για το νεολογικό δανεισμό της νεοελληνικής, Γ2, δηλαδή, πηγές δανεισμού, είναι κυρίως η *άγγλοαμερικανική* και η *γαλλική*. Το προϊόν του δανεισμού είναι το **δάνειο**.

Το φαινόμενο του δανεισμού ανήκει στην ιστορική γλωσσολογία, όπου σημαντικό ρόλο παίζει η έννοια της διαχρονικής εξέλιξης της γλώσσας. Οι δάνειοι νεολογισμοί προκύπτουν ύστερα από μια έρευνα σε δύο φάσεις: πρώτα γίνεται μια σύγκριση ανάμεσα σε δύο διαφορετικά στάδια της γλώσσας κι ύστερα από τους νεολογισμούς που θα προκύψουν θα χαρακτηριστούν δάνειοι εκείνοι που ανταποκρίνονται σε πρότυπα άλλων γλωσσών με τις οποίες η νεοελληνική ήρθε σε επαφή εκείνο το διάστημα. Τα δάνεια τη στιγμή της εισαγωγής τους στη ΓΙ διαφέρουν από τις υπόλοιπες λεξικές μονάδες ως προς τα δομικά χαρακτηριστικά: ληκτικά σύμφωνα, συμφωνικά συμπλέγματα, ακλισία κλπ. Στη φάση αυτή όλα τα δάνεια είναι μονομορφηματικές λεξικές μονάδες. Π.χ. *ασανσέρ, κομπιούτερ*. Ένα δάνειο προσαρμοσμένο στο νεοελληνικό μορφοφωνολογικό σύστημα αναλύεται σε βάση + γραμματικό μόρφημα π.χ. η *φρέζ-α*. Ένα παράγωγο δανείου δεν θεωρείται δάνειο και αναλύεται σε βάση + επίθημα π.χ. *μπασκεμπολ-ίστας, ροκ-άδες, παρτ-άκι*.

Διαφορετική περίπτωση αποτελούν οι όροι που η νεοελληνική γλώσσα δανείστηκε μεταφράζοντάς τους πιστά από τις άλλες γλώσσες οι οποίες τους έπλασαν με αρχαία ελληνικά στοιχεία π.χ. *φωτογραφία* < γαλλικό *photographie* < αρχαίο ελληνικό *φωτο-* + *γράφειν*. Με συγχρονικά μορφοφωνολογικά κριτήρια οι όροι αυτοί δεν μπορούν να χαρακτηριστούν δάνεια από ξένη γλώσσα.

Δανεισμός σημαίνοντος και σημαινομένου

Οι γλώσσες δανείζουν και δανείζονται με μεγαλύτερη ευκολία στοιχεία που ανήκουν στα ελεύθερα μορφήματα (= οι απλές, όχι σύνθετες λέξεις). Έτσι οι γλώσσες δανείζονται κυρίως λεξικές μονάδες, δηλαδή πλήρη γλωσσικά σημεία. Οι περισσότερες δάνειες λεξικές μονάδες ανήκουν στη γραμματική κατηγορία του ουσιαστικού, χωρίς να αποκλείονται τα ρήματα και τα επίθετα. Τα άκλιτα (επιρρήματα, προθέσεις, επιφωνήματα) η Γ1 τα δανείζεται για υφολογικούς λόγους.

Η Γ1 μπορεί να δανειστεί από τη Γ2 προθήματα ή επιθήματα, αφού όμως έχει προηγηθεί το στάδιο δανεισμού λεξικών μονάδων με το συγκεκριμένο πρόσφυμα, π.χ. *αζούρ* < γαλ. *ajour* – *αζουρέ* < γαλ. *ajouré*, *σαπούνι* – *σαπουν-έ*.

Πολύ σπάνια η Γ1 δανείζεται γραμματικά στοιχεία από τη Γ2, γιατί κάτι τέτοιο μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές δομικές αλλαγές. Αυτό μπορεί να συμβεί αν υπάρξουν ειδικές εξωγλωσσικές συνθήκες, όπως λ.χ. με την εγκατάσταση του αλλόγλωσσου κατακτητή για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ανάμεσα στους δάνειους νεολογισμούς της νεοελληνικής γλώσσας δεν υπάρχει κανένα γραμματικό στοιχείο. Το μόρφημα *-s* που η αγγλική χρησιμοποιεί για να σχηματίσει τον πληθυντικό των ομαλών ουσιαστικών και που εμφανίζεται σε ορισμένα δάνεια π.χ. *τανκς*, *φιλμς* δεν αποτελεί με κανένα τρόπο δάνειο μόρφημα για τη νεοελληνική γλώσσα.

Ο δανεισμός δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως τυχαία οξεία ασθένεια που πρέπει να σπεύσουμε να τη θεραπεύσουμε. Άλλωστε όλες οι γλώσσες μεγάλων πολιτισμών, όπως π.χ. η αρχαία ελληνική, η λατινική, η αραβική, η γαλλική, η αγγλική κατέφυγαν στο δανεισμό, αλλά συγχρόνως έδειξαν μεγάλη ικανότητα για αφομοίωση των δανείων.

Ο δανεισμός αποτελεί ένα από τα μέσα στα οποία καταφεύγουν οι γλώσσες για να ανανεωθούν, είναι η απαραίτητη ποσότητα οξυγόνου για την επιβίωσή τους και για το λόγο αυτό είναι μια φυσική διαδικασία κατά την εξέλιξη των γλωσσών, ένα μόνιμο δεδομένο, ένα γλωσσικό σημάδι στενών

εξωγλωσσικών σχέσεων, που επιδέχεται πολύπλευρη ανάλυση και όχι μόνο από τη σκοπιά της γλωσσολογίας.

Από τις ξένες γλώσσες που επιδρούν στη νεοελληνική κατά τον 20^ο αι. αναμφίβολα σημαντική θέση κατέχουν η γαλλική και η αγγλοαμερικανική. Υπάρχουν βέβαια επιδράσεις και άλλων γλωσσών π.χ. της γερμανικής *νιζ* < *nichts*, *σβάστικα* < *swastika*, της ρωσικής *σαμοβάρ*, *βότκα*, *σπούτνικ*, *τρόικα*, *πογκρόμ*, *μπολσεβίκος*, *περεστρόικα*, *γκλάσνοστ*, της ιταλικής *σπαγγέτι*, *μινετιρόνε*, *ντόλτσε βίτα*, *ντίβα* κλπ.

Διακρίνονται ο **λεξικός δανεισμός** και **σημασιολογικός δανεισμός**.

Λεξικός δανεισμός ονομάζεται ο δανεισμός από τη Γ1 λεξικής μονάδας (έκφρασης/σημαίνοντος και περιεχομένου/ σημασιολογικού) που μπορεί είτε να είναι προσαρμοσμένη στο σύστημα είτε όχι. Τα προϊόντα του ονομάζονται **λεξικά δάνεια**, π.χ. *μαρκέτιγκ* < αμερ. *marketing*.

Σημασιολογικός δανεισμός (δανεισμός σημασιολογικού) – πρόκειται για νέα σημασία που αποκτά ένα γλωσσικό σημείο που ήδη υπάρχει στη Γ1, η οποία τη δανείζεται από τη Γ2. Από τη στιγμή που δεν υπάρχει νέο σημαίνον, γίνεται δύσκολη η συλλογή του σημασιολογικού δανείου, που δεν γίνεται συνήθως αντιληπτό από το μέσο ομιλητή. Ο δανεισμός σημασιολογικού παρουσιάζεται ως απροσδόκητη σημασιολογική μεταβολή μιας λεξικής μονάδας, δηλ. που δεν προέρχεται από φυσιολογική εξέλιξη. Π.χ. *ανεβάζω* (θεατρικό έργο) < γαλλ. *monter*, *πέφτει* (η μόδα) ‘περνά’ < γαλλ. *tomber*.

Άλλοι τύποι είναι τα **μεταφραστικά δάνεια ή εκτυπώματα (calque)**. Αυτά συμβαίνουν όταν η Γ1 δανείζεται τη σχέση ανάμεσα στην έκφραση και στο περιεχόμενο, δημιουργεί νέο γλωσσικό σημείο που είναι αποτέλεσμα μετάφρασης ξένου πρότυπου, του οποίου το σημαίνον προέρχεται από το υλικό της Γ1. Διακρίνουμε τρεις κατηγορίες:

α) λεξικές μονάδες που προέρχονται από πιστή μετάφραση του ξένου προτύπου, διεθνώς γνωστές ως *calques* ‘μεταφραστικά δάνεια’, π.χ. *σιδηρόδρομος* < γαλλ. *chemin de fer*, *πύργος ελέγχου* < αγγλ. *control tower*.

β) λεξικές μονάδες που προέρχονται από ελεύθερη μετάφραση του ξένου προτύπου. Η συλλογή τους είναι εξαιρετικά δύσκολη και γίνεται σε μεγάλο βαθμό με εξωγλωσσικά κριτήρια, π.χ. *ηλεκτρονικός υπολογιστής* < αγγλ. computer, *κλιματισμός* < αγγλ. air-conditioning.

γ) λεξικές μονάδες που προέρχονται από πιστή μετάφραση του τύπου της Γ2 που αποτελείται από ένα (το άλλο είναι συνήθως λατινικό) ή και δύο ΑΕ μορφήματα, π.χ. υβρίδια: *ταξίμετρο* < γαλλ. taximètre, *τηλεόραση* < αγγλ. television, *γραφειοκρατία* < γαλλ. bureaucratie.

Ιδιαίτερη θέση στο φαινόμενο του δανεισμού κατέχουν οι **διεθνισμοί** π.χ. *τηλέφωνο*, *κουλτούρα*. Διεθνισμοί θεωρούνται οι μονάδες που η Γ1 δανείζεται επειδή τις συναντά και σε άλλες γλώσσες,

α) γιατί είναι αρνητικά σημαδεμένες ως προς την εθνική καταγωγή,

β) γιατί είναι ασημάδευτες ως προς την εθνική καταγωγή.

Βέβαια ιδιάζουσα θέση στο θέμα των διεθνισμών κατέχει η αρχαία ελληνική η οποία μαζί με τη λατινική ως γλώσσες περιωπής προμηθεύουν στη γαλλική και την αγγλοαμερικανική, κυρίως τους τρεις τελευταίους αιώνες, τα στοιχεία για το σχηματισμό των διεθνισμών. Τους διεθνισμούς αυτούς, που αποτελούν λόγια παράγωγα ή σύνθετα μιας σύγχρονης γλώσσας υψηλού πολιτισμού, και που το αντικείμενο αναφοράς τους ενσωματώνει απρόσκοπτα, αν τους δανειστεί π.χ. *αεροδρόμιο*, *ακουστική*, *ένζυμο*, *ηλεκτρισμός*, *ηλεκτρόλυση*, *θερμόμετρο*, *αντιβιοτικό*, *αλογόνο*, *αστροναύτης*, *βιονικός*, *ελικόπτερο*, *κυβερνητική*, *οστεοπάθεια*, *τεχνολογία*, *τηλέγραφος*, *μαγνητόφωνο*, *μικρόβιο*, *οικολογία*, *τηλέφωνο*, *φωτογραφία*, *ψυχόδραμα*, *μετεωρολογία*, *σπηλαιολόγος*, *θρόμβωση*.

Αντιδάνεια είναι οι ετυμολογικά λαϊκές λεξικές μονάδες που η Γ1 τις δανείζεται από τη Γ2, στην οποία όμως τις είχε δανειστεί (εξολοκλήρου ή μόνο τη βάση τους) σε προηγούμενη φάση της ιστορίας της π.χ. νεοελληνικό *καναπές* < γαλλ. canapé < λατ. canopeum < αρχ. ελλην. *κωνωπέιο*, *λάστιχο* < ιταλ. elastico, < λατ. elasticus. < μτγν. *ελαστός* (*ελαστικός*). Πρόκειται συνεπώς για

μια αλυσιδωτή αλληλουχία δανεισμών, όπου ο πρώτος και ο τελευταίος κρίκος ανήκουν στην ίδια γλώσσα. Οι διεθνισμοί όπως *αεροπλάνο*, *φωτογραφία* δεν πληρούν τις προϋποθέσεις, για να θεωρηθούν αντιδάνεια.

Ψευδοδάνεια είναι οι λεξικές μονάδες που το σημαίνουν τους μοιάζει να προέρχεται από μια Γ2 αλλά που στην ουσία πρόκειται για δημιουργίες της Γ1 με στοιχεία από τη Γ2 κατά μίμηση των δανείων από ψυχολογικούς λόγους, γιατί η Γ2 είναι γλώσσα γοήτρου, όπως π.χ. ονόματα μάρκας προϊόντων, στα οποία ο κατασκευαστής δίνει ξένη ονομασία, για να πείσει τον καταναλωτή για την υψηλή ποιότητα του προϊόντος, ότι δηλαδή είναι εισαγόμενο από ευρωπαϊκή χώρα π.χ. *στρωματέξ*, *καλμόλ*, *softex*, *syrtex*, *plastex*.

Κωδικοποίηση είναι η διαδικασία ενσωμάτωσης, υιοθέτησης στοιχείου στο λεξιλογικό σύστημα της Γ1, π.χ. *τρακτέρ*.

Προσαρμογή είναι η διαδικασία μεταβολής ενός στοιχείου προς την κατεύθυνση της αφομοίωσής του στο σύστημα της Γ1 π.χ. *τρακτέρι*. Στο πέρασμα από τη Γ1 στη Γ2 δεν πρέπει να δούμε μια μηχανική ή παθητική μίμηση, αλλά μάλλον μια γλωσσική δημιουργία μικρότερου ή μεγαλύτερου βαθμού:

α) ο μικρότερος βαθμός είναι η προσαρμογή του δανείου (φωνολογική, μορφολογική, σημασιολογική),

β) μέσος βαθμός δημιουργίας είναι ο σχηματισμός παραγώγων και συνθέτων,

γ) υψηλός βαθμός δημιουργίας είναι ο σχηματισμός μεταφραστικών δανείων π.χ. *football* > *ποδόσφαιρο* με ύψιστο βαθμό δημιουργίας το σχηματισμό παραγώγων και συνθέτων με βάση τα μεταφραστικά δάνεια, π.χ. *ποδόσφαιρο* > *ποδοσφαιριστής*, *ποδοσφαιρικός*.

Ξενισμός είναι ένα γλωσσικό σημείο του οποίου το σημείο αναφοράς είναι χαρακτηριστικά ξένο. Ο ξενισμός σε αντίθεση με το δάνειο δεν φιλοδοξεί να υιοθετηθεί από τη Γ1. Χρησιμοποιείται στο λόγο της Γ1 (προφορικό και γραπτό) ως ξένη λέξη που εκφράζει μια ξένη πραγματικότητα και που επιθυμεί

να παραμένει ξένη. Συχνά παρουσιάζεται με ξένα (συνήθως λατινικά) γραπτά σύμβολα. Π.χ. *το κανκάν, το γουέστερν, Σνούπι, λούκι λουκ couner κλπ.*

Ο δανεισμός οφείλεται στα δίγλωσσα άτομα μιας γλωσσικής κοινότητας, που ως πρωτοπόροι λανσάρουν το δάνειο από τη Γ2 στη Γ1. Οι μονόγλωσσοι ομιλητές της Γ1, μιμούμενοι τους δίγλωσσους, ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια το δάνειο, το οποίο, σε περίπτωση γενίκευσης της χρήσης του από μεγάλο μέρος της γλωσσικής κοινότητας, θα αποτελέσει στοιχείο του λεξιλογικού συστήματος της Γ1.

Οι λόγοι δανεισμού είναι **δηλωτικοί** δηλαδή υλικοί, οικονομικοί, πνευματικοί ή πολιτιστικοί, σε περιπτώσεις λεξιλογικής υστέρησης της Γ1, όταν παρουσιάζεται στη Γ1 η ανάγκη να δηλώσει νέα αντικείμενα, νέα προϊόντα, νέα επιτεύγματα της τεχνολογίας, νέες έννοιες. Μαζί με τα αντικείμενα εισάγεται και ο όρος που τα δηλώνει.

Οι λόγοι είναι **συνυποδηλωτικοί** (ψυχολογικοί) δηλαδή η Γ1 δανείζεται για ευφημιστικούς λόγους π.χ. *αποχωρητήριο > τουαλέτα*, για ανανέωση του συναισθηματικού λεξιλογίου π.χ. *αγάπη μου > ντάρλιγκ*, για να δώσει υποβλητική αξία σε ένα προϊόν που διαφορετικά κινδυνεύει να θεωρηθεί ευτελής, για λόγους σνομπισμού όταν ο ομιλητής θέλει να δείξει στους συνομιλητές του ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει έναν κώδικα με γόητρο π.χ. αντί για το νεοελληνικό *γεια*, χρησιμοποιεί το γαλλικό *ορεβουάρ*, το αγγλικό *μπάι μπάι*, το ιταλικό *τσάο*, αντί του νεοελλ. *συγγνώμη*, χρησιμοποιεί τα: *παρντόν, σόρι*.

Η νεοελληνική γλώσσα μέχρι το β' παγκόσμιο πόλεμο δανειζόταν σχεδόν αποκλειστικά από τη γαλλική, γιατί

- 1) η γαλλική γλώσσα ήταν διεθνής (γλώσσα της διπλωματίας, αλληλογραφίας κλπ.),
- 2) υπήρχε πνευματική συγγένεια ανάμεσα στους δύο λαούς,
- 3) υπήρχε τεχνολογική υπεροχή της Γαλλίας.

Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο η γαλλική άρχισε να υποχωρεί λόγω της απότομης πολιτικής και οικονομικής ανόδου της Αμερικής. Ο τρόπος ζωής των ΗΠΑ αποτελεί το νέο πρότυπο: η καταναλωτική κοινωνία, η παντοδυναμία του χρήματος (το δολλάριο αποτελεί την παγκόσμια νομισματική βάση), η παραμυθένια ζωή (Χόλυγουντ). Ακόμη η γρήγορη οικονομική άνοδος των Ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ, η μουσική τζαζ μπροστά σε τεράστια ακροατήρια, το ροκ, η κόκα κόλα, οι καουμπόηδες επηρεάζουν τη στροφή προς την Αμερική. Τώρα λοιπόν η νεοελληνική δανείζεται από την αγγλοαμερικανική γλώσσα.

Όμως ούτε η γαλλική ούτε η αγγλική γλώσσα μπόρεσαν να επηρεάσουν τη δομή της νεοελληνικής, όπως η ελληνική επηρέασε παλιότερα π.χ. τη δομή της γαλλικής, ή όπως η γαλλική τη δομή της αγγλικής. Για μια γλώσσα σημασία έχει να παραμείνουν ανέπαφα τα πιο αυστηρά δομημένα επίπεδά της, εκείνα δηλαδή που της δίνουν τα τυπολογικά χαρακτηριστικά της: σχηματιστικοί κανόνες, κανόνες συμφωνίας των όρων, σειρά των όρων, γραμματικά μορφήματα κλίσης κλπ.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η παρουσία των άμεσων δανείων στη νεοελληνική γλώσσα ούτε μαζική είναι, ούτε πρόξενος δομικών αλλαγών. Άλλωστε είναι πολύ απίθανο ο λεξικός δανεισμός, ακόμη και αν είναι μαζικός, να οδηγήσει σε αλλαγή στη γενετική δομή μιας γλώσσας, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τη μελέτη γλωσσών όπως λ.χ. της αγγλικής της οποίας το 65-75 % του σημερινού λεξιλογίου είναι ξενικής, ειδικότερα ρομανικής, καταγωγής, αφού η αγγλική έχει ενσωματώσει πολλά δάνεια από τη γαλλική. Αντίθετα μάλιστα θα μπορούσε κανείς να δει την παρουσία στη νεοελληνική των νεολογικών άμεσων δανείων από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική ως θετική, αφού τα δάνεια εμπλουτίζουν τη γλώσσα.

ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

- ette (= έτα): ετικέτα, γκοφρέτα, ζακέτα, μεζονέτα κλπ.
- oir(e) (= ουάρ): Δηλώνουν α) εργαλείο ή αντικείμενο που βοηθάει σε κάτι: *φερμουάρ, σεσουάρ* κλπ., β) τόπο: *μπουντουάρ*.
- euse (= εζ, -εζα): Δηλώνουν αντικείμενο, εργαλείο, μηχανήμα: *μπαλαντέζα, φριτέζα* κλπ.
- age (= αζ): Δηλώνουν πράξη ή αποτέλεσμα αυτού που δηλώνει η βάση: *αβαντάζ, μποιϊκοτάζ* κλπ.
- eur (= ερ): Δηλώνουν πρόσωπο ή πράγμα που ενεργεί: *μασέρ, οπερατέρ, ντεκορατέρ. αμορτισέρ, ασανσέρ* κλπ.
- tion (= σιον): Δηλώνουν πράξη ή αποτέλεσμα κάποιας πράξης: *ατραξιόν, κονσομασιόν, ιλουστρασιόν, ιμιτασιόν* κλπ.
- ment (= μαν): Δηλώνουν πράξη ή το αποτέλεσμα αυτού που δηλώνει η βάση: *ρουλεμάν, σασμάν* κλπ.
- ex (= εξ): Δηλώνουν το χημικό, φαρμακευτικό, βιομηχανικό προϊόν που έχει σχέση με αυτό που δηλώνει η βάση: *λαστέξ, πυρέξ, ντούμπλεξ, τέλεξ* κλπ.
- erie (= αρία, -ερία, -ερί): Δηλώνουν ιδιότητα ή κατάσταση όπου πουλούν ό,τι δηλώνει η βάση: *μπαταρία, καφετέρια, γκαλερί* κλπ.
- ine (= ινη): Δηλώνουν ύλη ή την κατηγορία της οργανικής χημικής ένωσης στην οποία ανήκει το παράγωγο: *αδρεναλίνη, ανιλίνη, καφεΐνη, ζελατίνη* κλπ.
- ier / -iere (= ιερα): Δηλώνουν περιέχον σκεύος: *μπετονιέρα, καφετιέρα, γκαρσονιέρα* κλπ.
- é (= έ): *φιμέ, σικέ, ραμποτέ, μερσεριζέ* κλπ.

ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΓΛΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

-er (=ερ). Δηλώνουν το πρόσωπο ή πράγμα που ενεργεί, π.χ. *γκολκίπερ, γκάγκστερ, μάναντζερ, φωτορεπόρτερ, κομπιούτερ* κλπ.

-ing (- ιγκ). Δηλώνουν τόπο όπου γίνεται αυτό που δηλώνει η βάση π.χ. *κάμπιγκ, κλίριγκ, πάρκιγκ, λίφτιγκ* κλπ.

-man (= μαν) Δηλώνουν πρόσωπο που ασχολείται με ότι σημαίνει το α' συνθετικό, π.χ. *μπάρμαν, μπίζνεσμαν, καμέραμαν* κλπ.

Τα δάνεια της νεοελληνικής από τη γαλλική ανήκουν στα εξής ειδικά λεξιλόγια:

1) λεξιλόγιο μόδας:

ρουχισμός: *ζακέτα, καμπαρντίνα, κασκόλ, μαγιό, ταγιέρ* κλπ.

γούνα: *βιζόν, αστρακάν, ρενάρ.*

υφάσματα: *εμπριμέ, καμηλό, καρό, κοτλέ, λαμέ, σατέν* κλπ.

ραπτική: *αγκράφα, αμπιγέ, γκαρνταρόμπα, μοδίστρα, μπουφάν* κλπ.

κεντική – πλεχτική: *αζούρ, γκομπλέν* κλπ.

κομμωτική-αισθητική: *κραγιόν, λοσιόν, μακιγιάζ, μανικιούρ* κλπ.

χρώματα: *βεραμάν, γκρι, μωβ, μπεζ, μπλε, ροζ, τirkουάζ* κλπ.

κοσμήματα: *κολιέ, μενταγιόν, μπιζού, μπρασελέ* κλπ.

2) λεξιλόγιο κατασκευής, διακόσμησης, επίπλωσης σπιτιού:

αμπαζούρ, γκαρσονιέρα, καμπίνες, λαμπατέρ, μπετόν, μπιντές, μπουφές, ντεκόρ, ντουζ, ρετιρέ, παραβάν, σκαμπό κλπ.

3) λεξιλόγιο κουζίνας:

απερετίφ, εβαπορέ, ζαμπόν, ζελέ, κρουασάν, λικέρ, μαγιονέζα, ομελέτα, πουρές, ρεστοράν, σαμπάνια, σπεσιαλιτέ, σαντιγί κλπ.

4) λεξιλόγιο τεχνών:

κινηματογράφου: *μοντάζ, ντοκιμαντέρ, οπερατέρ, φεστιβάλ* κλπ.

θεάτρου: *βαριετέ, καμπαρέ, μπουάτ, πρεμιέρα, σουζέ, τουρνέ* κλπ.

φωτογραφίας: *ανφάς, κλισέ, ματ, πόζα, προφίλ, ρετούς, ενσταντανέ* κλπ.

5) λεξιλόγιο τεχνολογίας:

μηχανημάτων, εξαρτημάτων: *ασανσέρ, βαντιλατέρ, βουλκανιζατέρ, καλοριφέρ, κοντέρ, μοτέρ, λεβιέφ, ρουλεμάν, τρακτέρ κλπ.*

αυτοκινήτων: *αμορτισέρ, βολάν, γκαράζ, ζάντα, καπό, μπουζί, σασμάν, σαμπρέλα, ρεζερβουάρ, παρμπρίζ, καρμπιρατέρ κλπ.*

μεταφορικών μέσων: *βαγκονλί, βαγόνι, καμιόνι, μετρό κλπ.*

6) αθλητικό λεξιλόγιο:

μποξέρ, ρεβάνς, ρεκόρ, σικέ, σκι, σκιέρ, τερέν κλπ.

Τα δάνεια της νεοελληνικής από την αγγλοαμερικανική ανήκουν στα εξής ειδικά λεξιλόγια:

1) αθλητικό λεξιλόγιο:

άουτ, βόλει, γκολ, γκολφ, κόρνερ, ματς, μπάσσετ, σουτ, σκορ, φουτμπόλ, ντέρμπι, τένις, τζόκεϊ, χόκεϊ κλπ.

2) εμπορικό, ναυτιλιακό, τουριστικό, τραπεζικό λεξιλόγιο:

κλίριγκ, κοντέϊνερ, τάνκέρ, τσάρτερ, τσεκ, φεριμπότ.

3) λεξιλόγιο κουζίνας:

γρέιπ φρουτ, κέτσαπ, κοκτέιλ, μπέικον, ούισκι, ρουμ, σάντουιτς.

4) λεξιλόγιο βιομηχανίας, τεχνολογίας:

λείζερ, μίξερ, μπλέντερ, ραντάρ, τζιπ, τουνέλ, τρόλεϊ.

5) λεξιλόγιο μόδας:

ζέρσεϊ, μπλουτζίν, νάιλον, πουλόβερ, σμόκιν, σορτς.

6) λεξιλόγιο μουσικής, διασκέδασης:

πάρτι, πόκερ, ποπ, ροκ, σόκιν, τζαζ, χιούμορ, χόμπι.

7) λεξιλόγιο ηλεκτρονικών υπολογιστών:

άουτπουτ, ίνπουτ, κομπιούτερ κλπ.

ΙΒ. ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ – ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ

Ιδιωτισμοί λέγονται οι στερεότυπες εκφράσεις που δεν κατασκευάζονται από τον ομιλητή, αλλά χρησιμοποιούνται επειδή έχει προηγηθεί κάποια διαδικασία απομνημόνευσης. Οι ιδιωτισμοί δεν αναλύονται σύμφωνα με τους γραμματικούς κανόνες της νεοελληνικής. Αποτελούν πρωτότυπο δημιούργημα κάθε γλώσσας, γι'αυτό και δεν μεταφράζονται συνήθως κατά λέξη από μιά γλώσσα σε άλλη. Π.χ.: *παίζω με τη φωτιά, κάλλιο αργά παρά ποτέ, μου τη δίνει, κάτι τρέχει στα γύφτικα, κουτσά στραβά, τρώει άχυρα, στα κουτουρού, μάνι μάνι, εκ γενετής, άρον άρον, στο άψε σβήσε, φύρδην μίγδην, βγάζω στη φόρα, αριά και που, τη γλίτωσα, πυρ και μανία, περί ανέμων και υδάτων, πιπιλίζω το μυαλό μου, πατείς με πατώ σε κλπ.* Οι περιορισμοί των ιδιωτισμών συνίστανται στην υποχρεωτική παρουσία ορισμένων μορφικών στοιχείων (γραμματικές κατηγορίες, τροπικότητες, αδύνατοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου, απρόσωπα ρήματα), π.χ. *κόβω καρφιά* (μόνο στον πληθυντικό), *όπου φύγει φύγει* (μόνο στο γ' πρόσωπο), *την πάτησα την πεπονόφλούδα* (μόνο στην ενεργητική φωνή), *θα σου τις βρέξω* (μόνο σε αποφατική πρόταση), *δεν τα βάζω κάτω* (μόνο σε αρνητική πρόταση), *τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι;* (μόνο σε ερωτηματική πρόταση), *πέσε πίτα να σε φάω* (μόνο στην προστακτική) κτλ.

Χαρακτηριστικά των ιδιωτισμών: Στους ιδιωτισμούς παραλείπονται στοιχεία όπως το ρήμα **είναι** στις παρομοιώσεις, π.χ. *σπουδαία τα λάχανα, ανεμομαζώματα διαβολοσκορπίσματα, να παιδί να μάλαμα.*

Μπορεί να επαναλαμβάνεται η ίδια ή συνώνυμη ή αντίθετη λεξική μονάδα και να παρατίθεται **ασύνδετα**, με το σύνδεσμο **και** ή την πρόθεση **για**, π.χ. *όλοι όλοι, καλά καλά, άκρες μέσες, αύριο μεθαύριο, μέρα νύχτα, χειμώνα καλοκαίρι, κουτσά στραβά, αριά και που, λύνει και δένει, πέρα για πέρα.*

Οι ιδιωτισμοί καταχωρούνται στα λεξικά στην αλφαβητική σειρά της πρώτης μη γραμματικής λεξικής μονάδας, π.χ. *φόβος και τρόμος* στο λήμμα *φόβος*. Οι λόγιοι ιδιωτισμοί (*έτερον εκάτερον, άρον άρον*) συνήθως φιλοξενούνται σε ειδικούς πίνακες στο τέλος του λεξικού.

ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΟΙ

Ιδιωματισμός – 1) κάθε χαρακτηριστικό στοιχείο ιδιώματος ή διαλέκτου, 2) έκφραση της οποίας η σημασία δεν προκύπτει από τον συνδιασμό των σημασιών των λέξεων που την αποτελούν. ΣΥΝ. ιδιωτισμός.

Είναι καλό να γίνεται διάκριση ανάμεσα στο ιδιωματισμός και ιδιωτισμός. **Ιδιωματισμός** είναι κάθε γλωσσικό στοιχείο (φωνητικό, γραμματικό, συντακτικό, λεξιλογικό) που αναφέρεται σε γλωσσικά ιδιώματα ή διάλεκτο της ελληνικής.

Φωνητικοί ιδιωματισμοί: π.χ. *γιομάτος – γεμάτος, κατρέφτης – καθρέφτης, πέντε [pende – pede], πιδί – παιδί.*

Μορφολογικοί ιδιωματισμοί: π.χ. *αγάπαγα – αγαπούσα, φαινόσαντε – φαίνονται.*

Συντακτικοί ιδιωματισμοί: π.χ. *φαίνεται μου – μου φαίνεται, με δίνει αντί του κοινού – μου δίνει.*

Λεξιλογικοί ιδιωματισμοί: π.χ. *χάμω – κάτω, ταχιά – αύριο, ομορφάδα – ομορφιά, κένωσε στο πιάτο – άδειασε, σερβίρισε, βάλε στο πιάτο.*

Αντίθετα, ο ιδιωτισμός είναι κάθε λεξιλογική φράση της κοινής ελληνικής, που αποτελεί ιδιαίτερη έκφραση με μεταφορική συνήθως σημασία. Π.χ. *το 'βαλε στα πόδια, τρώει ζύλο κ.τ.ο.*

ΙΓ. ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ

Λεξικογραφία είναι η πρακτική σύνταξης λεξικών καθώς και η θεωρητική ανάλυση αυτής της πρακτικής.

Λεξικό μιας γλώσσας είναι το σύνολο των μονάδων που έχει στη διάθεσή της ολόκληρη η κοινότητα, για να επικοινωνήσει. Το λεξικό είναι μια ανοιχτή τάξη όπου μπορούμε να προσθέσουμε νέα στοιχεία χάρη στα δάνεια, στην παραγωγή, στη σύνθεση ή στη μετατόπιση της σημασίας. Δεν μπορούμε όμως να μεγαλώσουμε τον αριθμό των αντωνυμιών, των προθέσεων, των συνδέσμων κλπ. που ανήκουν στις κλειστές τάξεις.

Οι λεξικογράφοι συναντούν στη δουλειά τους το δύσκολο πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ των τύπων και των σημασιών, όπως π.χ. *το κλίμα – το κλήμα, το τείχος – ο τοίχος, λειτουργεί (η μηχανή) – λειτουργεί (ο ιερέας), η κόρη (θυγατέρα) – η κόρη (τμήμα του ματιού)* κλπ.

Τα λήμματα παρατίθενται συνήθως σε αλφαβητική σειρά με την ετυμολογία, τα ερμηνεύματα, τα γραμματικά στοιχεία, τα παραθέματα, τις παροιμιακές φράσεις, τους ιδιωτισμούς, τα συνώνυμα και τα αντίθετα. Ακολουθούν τα κύρια ονόματα και αρκτικόλεξα.

Η ενασχόληση με τη γλώσσα στο αρχαιότερο στάδιο συνδέεται, σε όλους τους λαούς, με πρακτικές κυρίως ανάγκες, όπως είναι η εκπαίδευση (εκμάθηση ανάγνωσης και γραφής), από τη μία, και η ερμηνεία και ο σχολιασμός γραπτών λογοτεχνικών κειμένων παλιότερων εποχών από την άλλη. Στην αρχαία Μεσοποταμία, π. χ., ήδη τον 18^ο αι. π.Χ., και στην αρχαία Αίγυπτο τον 12^ο αι. π.Χ. υπήρχαν ειδικά λεξικογραφικά βοηθήματα – κατάλογοι λέξεων προς απομνημόνευση και αντιγραφή. Αυτά τα βοηθήματα προορίζονταν για την εξυπηρέτηση πρακτικών αναγκών εκμάθησης του συστήματος γραφής, το οποίο ήταν αρκετά δύσκολο (ασσυρο-βαβυλωνιακή γραφή – πάνω από 300 σύμβολα). Οι λέξεις ήταν ταξινομημένες κατά θεματικές-εννοιολογικές ενότητες, όπως *η γη, ο ουρανός, τα μέρη του ανθρώπινου σώματος, τα φυτά, τα ζώα, οι πόλεις, οι λαοί* κλπ. Υπήρχαν όμως και καθαυτό λεξικά, όπως π.χ. τα δίγλωσσα σουμερο-ακκαδικά στη Βαβυλωνία, τα οποία περιείχαν νομικούς όρους, ονομασίες δέντρων, κατοικίδιων και άγριων ζώων, όρους για διάφορα πηλίνα σκεύη, για τρόφιμα, ποτά κλπ.

Οι Βαβυλώνιοι φιλόλογοι είχαν τη συνείδηση του φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού: λέξεις που αποτελούσαν ξένα δάνεια (από δυτικόσημιτικές κυρίως γλώσσες) συνοδεύονταν από σχετική ένδειξη (ειδικό σύμβολο), γνωρίζουμε μάλιστα για κάποιες προσπάθειες σύνταξης ειδικών λεξικών ξενόγλωσσων λέξεων. Αξίζει να σημειωθεί ότι ήδη κατά τα μέσα της 2^{ης} π.Χ. χιλιετηρίδας ορισμένα συστήματα γραφής (π.χ. το φοινικικό) χρησιμοποιούσαν ειδικά διαχωριστικά σύμβολα (παύλα ή τελεία πάνω από τη γραμμή) για τη δήλωση συνόρων μεταξύ των λέξεων.

Αξιόλογη παράδοση στον τομέα της λεξικογραφίας έχουν επίσης οι Ινδοί (κατά τα μέσα της 1^{ης} χιλιετηρίδας π.Χ.), οι Έλληνες (5^{ος}-4^{ος} αι. π.Χ.) και οι Κινέζοι (3^{ος} αι. π.Χ.). Η λεξικογραφική δουλειά σ'αυτές τις χώρες – ξεκινάει από πρακτικές ανάγκες και συνδέεται κυρίως με το σχολιασμό γραπτών λογοτεχνικών μνημείων (και ειδικά της γλώσσας τους) μιας παλιότερης εποχής. Στην Ινδία αυτή ήταν η αρχαιότερη διάλεκτος της σανσκριτικής γλώσσας, η «βεδική», στην οποία ήταν γραμμένα τα ιερά βιβλία, οι Βέδες (11^{ος}-10^{ος} αι. π.Χ.).

Στην Ελλάδα η άνθηση της λεξικογραφίας – ελληνιστική εποχή: ο Ζηνόδοτος (4^{ος}-3^{ος} αι. π.Χ.), ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος (3^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.), Απολλόδωρος ο Αθηναίος (2^{ος} αι. π.Χ.) κ.α. Σύγχρονοι Έλληνες λεξικογράφοι: Γ. Μπαμπινιώτης, Α. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη, Χ. Σακελαρίου, Ν. Ανδριώτης, Α. Δημητρίου, Θ. Βοσταντζόγλου κ.α.

Όλα τα λεξικά διαιρούνται σε *εγκυκλοπαιδικά* και *φιλολογικά* (γλωσσολογικά).

Τα *εγκυκλοπαιδικά* λεξικά ορίζουν τις έννοιες, περιγράφουν διάφορα φαινόμενα σαν συστατικά της εξωγλωσσικής πραγματικότητας. Σ'αυτά τα λεξικά απουσιάζουν ορισμένες κατηγορίες λέξεων (αντωνυμίες, μόρια, επιρρήματα). Τα πιο γνωστά: “Українська радянська енциклопедія” в 17 томах (2-е вид. в 12 тт), “Енциклопедія українознавства”, Εγκυκλοπαίδεια

ΥΔΡΟΓΕΙΟΣ (Τ. 1-10). Στα εγκυκλοπαιδικά ανήκουν και τα λεξικά της ορολογίας.

Τα **φιλολογικά** λεξικά περιγράφουν τις λέξεις με τη μορφή και τη σημασία τους, ως γλωσσικά στοιχεία. Λεξικά: προφοράς, ορθογραφικά, ερμηνευτικά, ετυμολογικά, αντίστροφα (зворотні), συχνότητας, συνωνύμων, αντιθέτων, ομωνύμων, νεολογισμών, ιδεογραφικά (Тезаурус), ιδιωτισμών (φρασεολογισμών), ιδιωματισμών (διαλεκτισμών), ξένων δανείων, συντμήσεων, δίγλωσσα (τρίγλωσσα κ.α.) (κυρίως εκπαιδευτικά), λεξικά «ψεύτικων φίλων του μεταφραστή» κ.α.

ІВ. ВІВΛΙΟΓΡΑΦІА / ЛІТЕРАТУРА З КУРСУ

Основна література

1. Грищенко А.П. Сучасна українська літературна мова / А.П. Грищенко. – К.: «Вища школа», 1993. – 366 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 368 с.
3. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
4. Mackridge P. Η νεοελληνική γλώσσα / [μετάφραση: Κ.Ν.Πετρόπουλος] / P. Mackridge. – Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2000. – 532 σ.
5. Mirambel A. Η νέα ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση / A. Mirambel. – Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1978. – 600 σ.
6. Mounin George, 1910 – [Clefs pour la linguistique. Ελληνικά] Κλειδιά για τη γλωσσολογία./ George Mounin; Μετάφραση Άννας Αναστασιάδη-Συμειωνίδη. – Αθήνα : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1994.
7. Αδαμ Λ. Η μαγική Γλώσσα των Ελλήνων. – Αθήνα, 2003 / Λ. Αδαμ. – 460 σ.
8. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής: Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική. Μορφοφωνολογική ανάλυση / Α. Αναστασιάδη-Σημειωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298 σ.
9. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη Α. Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική / Α. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986.
10. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη Α. Σημειώσεις λεξικολογίας / Α. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986. – 38 σ.
11. Ανδριώτης Ν. Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής / Ν. Ανδριώτης. – Θεσσαλονίκη, 1992. – 436 σ.

12. Κεσόπουλου Α. Μαθαίνω σωστά τη γλώσσα μου (σε 107 λεξιλογικές ασκήσεις) / Α. Κεσόπουλου. – Μαλλιάρης-Παιδεία, 1990. – 144 σ.
13. Κεσόπουλου Α. Μαθαίνω σωστά τη γλώσσα μου (σε 160 λεξιλογικές ασκήσεις) / Α. Κεσόπουλου. – Μαλλιάρης-Παιδεία, 1990. – 224 σ.
14. Μότσιου Β. Στοιχεία λεξικολογίας. Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία / Β. Μότσιου. – Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, 1994. – 251 σ.
15. Μπαμπινιώης Γ. Λεξικό της Νεας Ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε. – Αθήνα, 1998. – 2035 σ.
16. Μπαμπινιώτης Γ. Θεωρητική γλωσσολογία / Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα, 1998. – 303 σ.
17. Μπαμπινιώτης Γ. Εισαγωγή στη Σημασιολογία / Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα, 1985. – 92 σ.
18. Σετάτος Μ. Σημειολογικές και γλωσσολογικές μελέτες / Μ. Σετάτος. – Θεσσαλονίκη, 1994.
19. Σετάτος Μ. Σημειολογικές και γλωσσολογικές μελέτες / Μ. Σετάτος. – Θεσσαλονίκη, 1998.
20. Σετάτος Μ. Τα ετυμολογικά και σημασιολογικά ζεύγη λόγιων και δημοτικών λέξεων της κοινής νεοελληνικής / Μ. Σετάτος. – Θεσσαλονίκη, 1969.
21. Συμεωνίδης Χ. Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία / Χ. Συμεωνίδης. – Θεσσαλονίκη : Κώδικας, 2000. – 122 σ.
22. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη σημασιολογία / Τ. Συμεωνίδου-Χριστίδου. – Θεσσαλονίκη : University studio press, 1998. – 183 σ.
23. Τριανταφυλλίδης Μ. Ξενηλασία ή ιστοτέλεια. Άπαντα, τόμος 1^{ος} / Μ. Τριανταφυλλίδης. – Θεσσαλονίκη, 1963.
24. Τομπαΐδη Δ. Τα συνωνυμικά ζεύγη λόγιων και λαϊκών λέξεων της κοινής νεοελληνικής / Δ. Τομπαΐδη. – Αθήνα, 1978.

25. Τσοτσόλη Α.Χ. Lost in nitroland. Οι «ξένες λέξεις» στο νεανικό περιοδικό τύπο / Α.Χ. Τσοτσόλη. – Θεσσαλονίκη : University studio press, 2001. – 126 σ.
26. Χαραλαμπάκης Χ. Νεοελληνικός λόγος / Χ. Χαραλαμπάκης. – Αθήνα, 2001. – 397 σ.

**Додаткова література
та література для практичних занять та семінарів**

1. Откупщиков Ю. В. К истокам слова: Рассказы о науке этимологии / Ю. В. Откупщиков. – М. : Просвещение, 1986. – 176 с.
2. Αργυρίδη Μ. Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο ως βοηθητικό μέσο διδασκαλίας / Μ. Αργυρίδη. – Λάρισα : Εκδόσεις «Σκάλα», 1995. – 45 σ.
3. Δεμίρη-Προδρομίδου Ε. Η γλώσσα των ιδιωτισμών και εκφράσεων / Ε. Δεμίρη-Προδρομίδου. – Θεσσαλονίκη, 1983. – 140 σ.
4. Δεμίρη-Προδρομίδου Ε. Η γλώσσα των ιδιωτισμών και εκφράσεων. Βιβλίο ασκήσεων / Ε. Δεμίρη-Προδρομίδου. – Θεσσαλονίκη, 1985. – 103 σ.
5. Νεοελληνική γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Οργανισμός εκδόσεως διδακτικών βιβλίων. – Αθήνα, 1997. – 455 σ.
6. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής – Θεσσαλονίκη : Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], 2007. – 1532 σ.
7. Λιαπής Β. Γλώσσα η ελληνική. Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη / Β. Λιαπής. – Θεσσαλονίκη : Εκδ. Βανιάς, 1994. – 211 σ.
8. Ελληνικά περιοδικα.

II. ΠΛΑΝΙ СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАР № 1

1. Λεξικολογία ως κλάδος της γλωσσολογίας.
2. Φώνημα ως ελάχιστη ηχηκή μονάδα. Μόρφημα. Είδη μορφημάτων.
3. Η σημασία των λέξεων.
 - α) Συγκεκριμένη και αφηρημένη σημασία.
 - β) Κυριολεξία και μεταφορά.
4. Λεξικά πεδία.
5. Ομώνυμα. Τα είδη τους.
6. Παρώνυμα. Τα είδη τους.
7. Πρακτικές ασκήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Грищенко А.П. Сучасна українська літературна мова / А.П. Грищенко. – К. : «Вища школа», 1993. – 366 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 368 с.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Σημειώσεις λεξικολογίας / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986. – 38 σ.
4. Κεσόπουλου Α. Μαθαίνω σωστά τη γλώσσα μου (σε 107 λεξιλογικές ασκήσεις) / Α. Κεσόπουλου. – Μαλλιάρης-Παιδεία, 1990. – 144 σ.
5. Μότσιου Β. Στοιχεία λεξικολογίας. Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία / Β. Μότσιου. – Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, 1994. – 251 σ.
6. Νεοελληνική γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Οργανισμός εκδόσεως διδακτικών βιβλίων. – Αθήνα, 1997. – 455 σ.
7. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη σημασιολογία / Τ. Συμεωνίδη-Χριστίδου. – Θεσσαλονίκη : University studio press, 1998. – 183 σ.

Πρακτικές ασκήσεις

Άσκηση 1. Να χωρίσετε τις παρακάτω λέξεις στα μορφήματα απ'τα οποία αποτελούνται: *χιόνι, θα γράψω, είτε, μέσα, ανθρωποφάγος, χθες, δυνατός, ελληνικός, αμφιβάλλω.*

Άσκηση 2. Να διαχωρίσετε τις λέξεις που έχουν συγκεκριμένη σημασία από τις λέξεις με αφηρημένη σημασία: *η Κυριακή, πιάνω, έξυπνος, χαρούμενος, η βροχή, το μίσος, η τρύπα, ευγενικά, ο λύκος, ο δρόμος, χιονίζει, ο μήνας, σκέφτομαι.*

Άσκηση 3. Να σχηματίσετε φράσεις χρησιμοποιώντας τις παρακάτω λέξεις στην κυριολεκτική και τη μεταφορική τους σημασία:

Κυριολεξία

Μεταφορά

ανοίγω
κλείνω
κλίνω
σκοτεινός
βαρύς
χρυσός
σκληρός
βασιλεύει
καρδιά

Άσκηση 4. Να βρείτε συνώνυμα για καθένα από τα παρακάτω ρήματα:

1. πουλώ		2. πλένω	
3. στολίζω		4. πληροφορώ	
5. εξηγώ		6. φωνάζω	

Άσκηση 5. Στις παρακάτω ομάδες συνώνυμων λέξεων υπάρχει από μια λέξη που είναι άσχετη με τις υπόλοιπες. Να διαγραφεί με μια πλάγια γραμμή.

Π.χ. αρχή – αφετηρία – ξεκίνημα – **αναποδιά** – εισαγωγή – πρόλογος

1. σίγουρος – ασφαλής – στερεός – χρήσιμος – σταθερός – ακλόνητος

2. έρευνα – μελέτη – γαλήνη – αναζήτηση – εξέταση – ψάξιμο
3. κουραστικός – κοπιαστικός – αδιάφορος – επίπονος – πολύμοχθος
4. άνετος – άβολος – ξεκούραστος – ευρύχωρος – αναπαυτικός
5. θεραπεύω – νοσηλεύω – εκπαιδεύω – γιατρεύω – φροντίζω
6. λογαριάζω – υπολογίζω – μετρώ – αφαιρώ – σταθμίζω – εκτιμώ

Άσκηση 6. Από κάθε ομάδα συνώνυμων λέξεων να διαλέξετε την κατάλληλη λέξη και να την τοποθετήσετε στην αντίστοιχη φράση:

Π.χ. γλιστρώ – σκοντάφτω – παραπατώ: ο μεθυσμένος (παραπατά) – τρέχονται (σκόνταψα) σε μια πέτρα – (γλίστρησα) πάνω στον πάγο.

1. ατύχημα – περιπέτεια – πάθημα: α) Το σημερινό μου θα μου γίνει μάθημα, β) Ο θεός μου έπαθε ένα γ) Ήταν μια εξέχαστη

2. αμηχανία – δίλημμα – έκπληξη: α) Σου ετοίμασα μία, β) Βρίσκομαι σ'ένα, γ) Όποτε τον βλέπω, αισθάνομαι μια

3. ακεφιά – δυσφορία – μελαγχολία: α) Με έχει κυριέψει μια, β) Όταν τρώω πολύ, αισθάνομαι μια, γ) Σήμερα έχω.....

4. αιώνιος – ακατάλυτος – ατέλειωτος: α) έργο, β) αξία, ζωή.

5. χτίζω – θεμελιώνω – οικοδομώ: α) Το ίδρυμα το ο πρωθυπουργός, β) Οι εργάτες πολυκατοικία, γ) Ο δάσκαλος τον πολιτισμό.

6. θυμώνω – ερεθίζω – λυσσάζω: α) από το θυμό του, μόλις το άκουσε, β) Από τότε και δε μου μιλάει, γ) Μην τον ταύρο.

Άσκηση 7. Ομώνυμα – παρώνυμα. Συμπληρώστε τις προτάσεις με μια από τις λέξεις που είναι στην παρένθεση, προσέχοντας να χρησιμοποιήσετε την πιο κατάλληλη:

1. Στο δάσος οι.....κόβουν ξύλα (λατόμοι – υλοτόμοι).
2. Μπροστά απ' το σπίτι υπάρχει ένα ωραίο(κλήμα – κλίμα).
3. Υπάρχει τώρατων τροφίμων (έλλειψη – έκλειψη)
4. Εγώμάλλον σ' αυτή την άποψη (κλείνω – κλίνω).
5. Περάσαμε πολύ..... στο πάρτι της Μαρίας (ευχάριστα – ευχαρίστως)
6. Το κράτοςιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους πολίτες. (περιέχει – παρέχει)
7. Υπογράφηκε διάρκειας έξι μηνών. (σύμβαση – διάβαση)
8. Πάντοτε θαύμαζα τον άνθρωπο αυτό και τον είχα ως στις συνεργείες μου (πρότυπο – πρωτότυπο)
9. Η συμφωνία κλείστηκε μ' έναν (όρος – ορός)
10. Χθες έπεσε βροχή (ψηλή – ψιλή)
11. Ξέρεις η ραδιενέργεια που διαφεύγει μας απειλεί (πώς – πως)

СЕМІНАР № 2

1. Υπερωνυμικές – υπωνυμικές δομές
2. Φαινόμενο δανεισμού.
3. Πρακτικές ασκήσεις.
4. Φαινόμενο της νεολογίας. Νεολογισμός. Είδη νεολογισμών.
5. Νεολογικές ονοματικές λεξικές φράσεις.
 - 5.1. Συνταγματικές μονάδες.
 - 5.2. Παραθετικά σύνθετα.
 - 5.3. Αρκτικόλεξα.
6. Ιδιωτισμοί.
7. Ιδιωματισμοί.
8. Πρακτικές ασκήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 368 с.
2. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα Α. Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα. – Θεσσαλονίκη, 1986.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής: Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική. Μορφοφωνολογική ανάλυση / Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδα. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298 σ.
4. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα Α. Σημειώσεις λεξικολογίας / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδα. – Θεσσαλονίκη, 1986. – 38 σ.
5. Μότσιου Β. Στοιχεία λεξικολογίας. Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία / Β. Μότσιου. – Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, 1994. – 251 σ.
6. Μπαμπινιώης Γ. Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε. – Αθήνα, 1998. – 2035 σ.

Πρακτικές ασκήσεις

Άσκηση 1. Κλιμάκωση εννοιών. Οι παρακάτω λέξεις κάθε ομάδας να μπουν κατά σειρά έντασης (αρχή απ'την πιο αδύνατη σημασία):

- 1) έκπληξη², σοκ⁴, κατάπληξη³, απορία¹, αποπληξία⁵
- 2) αγάπη, συμπάθεια, λατρεία
- 3) λεωφόρος, δρόμος, πάροδος, εθνική οδος
- 4) κοινότητα, επαρχία, νομός, δήμος, διαμέρισμα, οικισμός
- 5) φοβισμένος, τρομαγμένος, ανήσυχος, πανικόβλητος
- 6) βροχή, νεροποντή, κατακλυσμός, ψιγάλα
- 7) σφάλμα, φταίξιμο, κακούργημα, πλημμέλημα, έγκλημα
- 8) νεογνό, νήπιο, βρέφος, αιωνόβιος, μεσήλικας, έφηβος, ηλικιωμένος, ενήλικας, παιδί

Άσκηση 2. Λόγιες και λαϊκές λέξεις. Να αντικαταστήσετε τις παρακάτω λόγιες λέξεις με λαϊκές

Π.χ.:

ΛΟΓΙΕΣ
εξέγερση

ΛΑΪΚΕΣ
ξεσήκωμα

ΛΟΓΙΕΣ
άφιξη, έλευση

ΛΑΪΚΕΣ
ερχομός

ΛΟΓΙΕΣ
άνεμος
οδός
γονέας
αυχέννας
έτος

ΛΑΪΚΕΣ
.....
.....
.....
.....
.....

ΛΟΓΙΕΣ
ανδρεία
οικοδόμος
κρεοπώλης
όρνιθα
παντοπώλης

ΛΑΪΚΕΣ
.....
.....
.....
.....
.....

Άσκηση 3. Να κάνετε ζευγάρια από συνώνυμες λόγιες και λαϊκές λέξεις:

ΛΟΓΙΕΣ

ΛΑΪΚΕΣ

ΛΟΓΙΕΣ

ΛΑΪΚΕΣ

ΛΟΓΙΕΣ

ΛΑΪΚΕΣ

1)ζυγός

α)κάψα

6)οφθαλμός

στ)γουρούνι

11)αλιεία

ια)πατάτα

2)οδοστρωτήρας

β)κολόνα

7)ενδυμασία

ζ)μάτι

12)γεώμηλο

ιβ)κάρβουνο

3)ανάγνωση

γ)κούνια

8)πλαίσιο

η)διάβασμα

13)κίονας

ιγ)πέτρα

4)περίπατος

δ)κορνίζα

9)λίκνο

θ)ψάρεμα

14)λίθος

ιδ)βόλτα

5)καύσωνας

ε)ζυγαριά

10)χοίρος

ι)ντύσιμο

15)άνθρακας

ιε)μπουλντόζα

Άσκηση 4. Να διαχωρίσετε τις λέξεις κατά την προέλευσή τους (ιταλικές, σλάβικες, γαλλικές, γερμανικές, τούρκικες, αραβικές, λατινικές, αιγυπτιακές, αγγλικές κτλ.):

σάντουιτς, μανικιούρ, μαντίλι, μαγαζί, ρόδα, τσεκούρι, μάουζερ, κάστρο, φλιτζάνι, φρέσκος, οθόνη, μαστούνι, λελέκι, γκολφ, σπέρτο, κάλαντα, ντουζίνα, βεδουίνος, κοτέτσι, βάρκα, μάρκο, τζάκι, κομπόστα, ταβάνι, καπάκι, βερβερίτσα, καζάνι, κέφι, μπετόν, βεζίρης, ρούχο, παπούτσι, ροδάκινο, ράδιο, πουρμπουάρ, αλέ ρετούρ, πιλάφι, φεστιβάλ, μπρίκι, βερμούτ, κάγκελο, παζάρι, μπάντα, μπέμπης, κλαμπ, καρπούζι, σπορ, κολόνια, τραμ, караβάνι, μπαρ, μποϊκοτάρω, ρεκόρ, ρεκλάμα, πουλί, κάπα, ταβέρνα, σεντόνι, βάλτος, γκλάβα, κιόσκι, σκούπα, μενεξές, Νοέμβριος

Άσκηση 5. Ποιες από τις παρακάτω φράσεις αποτελούν ονοματικά σύνολα; Σε ποιο είδος ανήκουν; Βρείτε τις σημασίες τους:

κίτρινος τύπος, βιβλίο του συγγραφέα, αδαμάντινο δαχτυλίδι, χάρτινος πύργος, φαινή ιδέα, πρώτο μάθημα, πράσινο καπέλο, στήλη άλατος, χρυσή τομή, ψυχρός πόλεμος, κώδικας δεοντολογίας, σπονδυλική στήλη, μαύρα μάτια, χάσμα γενέων, απάντηση των μαθητών, φάντασμα του παρελθόντος, κοινή γνώμη.

Άσκηση 6. Χρησιμοποιώντας το ερμηνευτικό λεξικό, να βρείτε σημασία των παρακάτω ιδιωτισμών:

παίζω με τη φωτιά, κόβω καρφιά, όπου φύγει φύγει, κάλλιο αργά παρά ποτέ, μου τη δίνει, μάνι μάνι, εκ γενετής, την πάτησα, στο άψε σβήσε, φύρδην μίγδην, βγάζω στη φόρα, περί ανέμων και υδάτων, πατείς με πατώ σε, δεν τα βάζω κάτω, πέσε πίτα να σε φάω.

Άσκηση 7. Να γράψετε τις προτάσεις με διαφορετικό τρόπο αλλά με ίδιο νόημα.

Παράδειγμα: Θα βάλω τα δυνατά μου να τους περάσω όλους.
Θα προσπαθήσω πάρα πολύ να βγω πρώτος.

1. Είμαι πεθαμένη από την κούραση!

2. Εκεί που έβλεπα τηλεόραση, με πήρε ο ύπνος.

3. Τα έκανα θάλασσα στο τεστ.

4. Αυτόν τον καιρό είμαι τελείως άφραγκος.

5. Τι σου κάναμε και μας έκοψες την καλημέρα;

6. Χθες βράδυ το ρίξαμε λιγάκι έξω.

7. Βρε παιδιά, μην κάνετε σαν το σκύλο με τη γάτα.

8. Οι δρόμοι πλημμυρίσανε από κόσμο!

9. Είναι δυο μήνες που τα χαλάσαμε.

10. Ο, τι του λέω το γράφει στα παλιά του τα παπούτσια!

Άσκηση 3. Να αποδώσετε τα παρακάτω κείμενα στην κοινή νεοελληνική:

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΝΟΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ: Βελβεντός

Μνια φουρά κ' έναγ κινό ήταν ένας πατέρας, σαγ καλή ώρα... Αυτός ου πατέρας είχαν μούγκι ένα πιδί. Γένντσιν κι άλλα, μα τουμ πέθαναν. Τι ήλιγιν κι αυτός; Αυτό το πιδί, ου θιος να μι του χαρίση, δα του κάμου να ζήσι άρχουντας, να του γλέπ' η κόσμους κι να του χαίριτι, κανένας να μην του λήη «παρέκι στάσ». [...]

ΝΟΜΟΣ ΑΤΤΙΚΗΣ: Μέγαρα

Μια φορά τσαι ένα τσαιρό ήτανε μία γραία τσαι είχε έναν υγιό. Τσεινος ήτανε πολύ ντεμπέλης τσαι δεν έβαινε σειρά να δουλέψη. Η άμοιρη η μάννα του τον έβαζε μπροστά, αλλά τσεινος δεν την άκουε. [...]

ΚΥΠΡΟΣ

[...] Τέλος πάντων, κυρά μου, αρώτησεν τες γειτόνισσες, αν ήτουν ελεύτερη γή παντρεμένη. Είπαν του, όϊ, εν ελεύτερη, κ' είπεν τους να του κάμουσιμ προξενιά για να τημ πάρη, κι' αμ μεν έχη τίποτες, εν πειράζει, τούτος παίρνει την έτσι, χωρίς τίποτες. Λοιπόν, κυρά μου, αποφασίσασιν οι γονεοί της, ευχαριστηθήκασιν κ' edώσαν του την. [...]

III. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ/ ΕΚЗАΜΕΝΑΙΪΗ ΠΙΤΑΗΗ

1. Λεξικολογία ως κλάδος της γλωσσολογίας. Το λεξιλόγιο μιας γλώσσας. Ποια σημασία έδιναν οι Έλληνες στη λέξη; Μονάδα της λεξικολογίας.
2. Ποιες είναι οι λειτουργίες της γλώσσας; Γιατί εξελίσσονται τα γλωσσικά στοιχεία; Τι είναι η αρχή της οικονομίας στη γλώσσα; Πόσων ειδών αλλαγές έχουμε στα γλωσσικά στοιχεία με την πάροδο του χρόνου;
3. Τι είναι το μόρφημα; Είδη των μορφημάτων;
4. Προσφυματικό πεδίο. Τι είναι το πρόθημα και τι το επίθημα;
5. Τι είναι τα αντώνυμα (αντωνυμικό πεδίο);
6. Το συνειρμικό πεδίο.
7. Το ονομασιολογικό πεδίο.
8. Φαινόμενο της ομωνυμίας. Τι είναι τα ομόηχα ή ομόφωνα; Τι είναι τα ομότυπα;
9. Τα παρώνυμα και τα είδη τους.
10. Φαινόμενο της νεολογίας. Τι είναι ο νεολογισμός; Τι είναι ο σημασιολογικός νεολογισμός;
11. Αποδεκτότητα των νεολογισμών. Ποιες κατηγορίες ομιλητών υπάρχουν;
12. Σε ποιες κατηγορίες ανήκουν οι μη μονολεκτικές λεξικές μονάδες;
13. Τι είναι τα παραθετικά σύνθετα; Από που ξεκίνησαν; Γιατί επικράτησαν στην ελληνική γλώσσα; Ποιες σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους των παραθετικών συνθέτων;
14. Τα αρκτικόλεξα και τα χαρακτηριστικά τους. Πώς γίνεται η συντόμευση των αρκτικόλεξων; Ποια αρκτικόλεξα υιοθετεί ο προφορικός λόγος; Πώς προφέρονται τα γράμματα στα αρκτικόλεξα;
15. Τι είναι δανεισμός και δάνειο; Ποιες λέξεις κυρίως δανείζεται η Γ1 από τη Γ2; Λόγοι δανεισμού. Ποιες ξένες γλώσσες επέδρεσαν στην ελληνική γλώσσα (δάνεισαν λέξεις στην ελληνική γλώσσα);
16. Είδη δανείων (διεθνισμοί, αντιδάνεια, ψευδοδάνεια, ξενισμός).

17. Τι είναι ιδιωτισμοί; π.χ. Πώς καταχωρούνται στα λεξικά οι ιδιωτισμοί; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των ιδιωτισμών;
18. Τι είναι οι ιδωματισμοί;
19. Τι είναι η λεξικογραφία; Ποια στοιχεία ενός λεξικού μεταβάλλονται και ποια όχι και γιατί; Ποιες δυσκολίες συναντούν οι λεξικογράφοι στη δουλειά τους; Πώς παρατίθενται τα λήμματα στα λεξικά;
20. Πώς διαφέρουν τα εγκυκλοπαιδικά από τα φιλολογικά λεξικά; Τι φιλολογικά λεξικά ξέρετε;
21. Τι είναι κυριολεξία και μεταφορά;
22. Αφηρημένη και συγκεκριμένη σημασία των λέξεων.

IV. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З ЛЕКСИКОЛОГІЇ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ III КУРСУ ОКР «БАКАЛАВР»
СПЕЦІАЛЬНОСТІ “МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА (НОВОГРЕЦЬКА)”
ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

1. Να σχηματίσετε συνεκφορές “επίθετο + ουσιαστικό” με όσο γίνεται περισσότερες έννοιες του επίθετου **βαρύς**

2. Να χωρίσετε τις παρακάτω λέξεις στα μορφήματα απ’τα οποία αποτελούνται:

και, ζω, περιμένω, όμως, αναβάλλω, πέτρινος, πολύ

3. Να γράψετε το συνειρμικό πεδίο της λέξης **διαμέρισμα**.

4. Να γράψετε το ονομασιολογικό πεδίο της λέξης **φρούτα**.

5. Να γράψετε τα αντώνυμα και να αναφέρετε τις σχέσεις μεταξύ των λέξεων:

κρύος –

κουράζομαι -

βορράς –

φτάνω –

φεύγω –

δούλος –

6. Να βρείτε τις αντίστοιχες ομόηχες λέξεις και τη σημασία τους. Φτιάξτε προτάσεις μ’αυτές

κλείνω –

πείρα –

το τείχος –

η λύρα –

όμως –

7. Να βρείτε τη σημασία των ιδιωτισμών:

Δεν τα βάζω κάτω

Περί ανέμων και υδάτων

Στο άψε σβήσε

Κάλλιο αργά παρά ποτέ

Κουτσά στραβά

Θα σου τις βρέξω

Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι Φύρδην μίγδην

8. Να βρείτε τα αντίστοιχα τονικά παρώνυμα και τη σημασία τους. Φτιάξτε προτάσεις

πίνω –

χώρος –

πιστοί –

μιλώ –

9. Αναφέρετε ποιες σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους των παρακάτω παραθετικών συνθέτων:

νευρολόγος-ψυχίατρος

παιδί-θαύμα

λέξη-κλειδί

εκδήλωση-ομιλία

αδελφοποίηση Πειραιά-Μαριουπολής

στοιχείο-έκπληξη

10. Να βρείτε τη σημασία των αρτικολέξων **Κ.Τ.Ε.Λ.**, **ΠΑ.ΣΟ.Κ.**, **ΑΓΡ.ΕΞ.**, **Ο.Η.Ε.**, **Α.Π.Θ.**

15. Σε ποιο είδος δανείων ανήκει η λέξη «σπηλαιολόγος»;
16. Να αναφέρετε τα είδη των νεολογικών ονοματικών λεξικών φράσεων (με παραδείγματα).
17. Ποιες σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στους όρους του αντωνυμικού πεδίου «χειμώνας – καλοκαίρι»;
18. Σχηματίστε φράσεις χρησιμοποιώντας τις παρακάτω λέξεις στην κυριολεκτική και τη μεταφορική τους σημασία:

Κυριολεξία

Μεταφορά

α. Σκοτεινός

β. Πόδι

19. Γράψτε τις λέξεις που θα ήταν υπερώνυμες των παρακάτω λέξεων:

α. Χαμομήλι -

β. Πορτοκαλιά -

20. Ποιος ιδιωτισμός σημαίνει «αποκαλύπτω, φανερώνω»;

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Άσκηση 1. Να σχηματίσετε συνεκφορές “επίθετο + ουσιαστικό” με όσο γίνεται περισσότερες έννοιες του επίθετου *χρυσός*.

Άσκηση 2. Στα παρακάτω παραδείγματα οι λέξεις χρησιμοποιούνται στην κυριολεξία. Να βρείτε για το καθένα μια φράση στην οποία να χρησιμοποιείται μεταφορικά: *Ανάβω τη φωτιά. Κολλώ ένα χαρτάκι. Τρώει ό,τι βρίσκει. Γονάτισα για να μη χτυπήσω*

Άσκηση 3. Να σχηματίσετε φράσεις χρησιμοποιώντας τις παρακάτω λέξεις στην κυριολεκτική και τη μεταφορική τους σημασία:

Κυριολεξία

Μεταφορά

σηκώνω
πέφτω
αποκαλύπτω
κυνηγώ
μαλακός
θετικός
θέατρο
σώμα

Άσκηση 4. Να βρείτε συνώνυμα για καθένα από τα παρακάτω ρήματα:

1. υπακούω	2. συγκινώ
3. ηρεμώ	4. ελπίζω
5. ελευθερώνω.....	6. λερώνω
7. φρουρώ	8. υποφέρω.....

Άσκηση 5. Να σχηματίσετε το αντωνυμικό πεδίο των παρακάτω λέξεων. Να χαρακτηρίσετε τι σχέση αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο όρους του αντωνυμικού πεδίου:

πόλεμος –

φεύγω –

φωτεινός –

άντρας –

πάνω –

θείος –

Άσκηση 6. Στις παρακάτω ομάδες συνώνυμων λέξεων υπάρχει από μια λέξη που είναι άσχετη με τις υπόλοιπες. Να διαγραφεί με μια πλάγια γραμμή.

1. αλλαγή – παραπάτημα – μετατροπή – μεταβολή – τροποποίηση
2. αφθονία – πλούτος – πλεονεξία – πλήθος – σωρεία – περίσσεια
3. αταξία – ατολμία – δειλία – ανανδρία – λιγοψυχία – φοβία
4. είδωλο – δείγμα – άγαλμα – εικόνα – σκίτσο – δώρο – ομοίωμα
5. γόνιμος – απαιτητικός – καρποφορος – παραγωγικός – εύφορος
6. ανέλπιστος – ανυπάκουος – αναπάντεχος – απρόοπτος – ξαφνικός
7. τεμπέλης – νωθρός – χαμένος – ράθυμος – ανεπρόκοπος – ακαμάτης
8. προσφέρω – αφιερώνω – δίνω – χαρίζω – δωρίζω – ευγνωμονώ
9. ενοχλώ – φωνάζω – στενοχωρώ – δυσαρεστώ – κουράζω – πειράζω
10. διακρίνω – βλέπω – κοιτάζω – ξεχωρίζω – σκαλίζω – παρατηρώ

Άσκηση 7. Να γράψετε το προθηματικό πεδίο του προθήματος **προ-**.

Άσκηση 8. Να γράψετε το επιθηματικό πεδίο του επιθήματος **-ουλ(α)**.

Άσκηση 9. Να γράψετε το συνειρμικό πεδίο της λέξης **μάθημα**.

Άσκηση 10. Να γράψετε το ονομασιολογικό πεδίο της λέξης **μάθημα**.

Άσκηση 11. Κλιμάκωση εννοιών. Οι παρακάτω λέξεις κάθε ομάδας να μπουν κατά σειρά έντασης (αρχή απ' την πιο αδύνατη σημασία):

- 9) λύπη, κατάθλιψη, πίκρα, θλίψη, καημός, σπαραγμός
- 10) αλαλάζω, φωνάζω, κραυγάζω, μιλώ, ψιθυρίζω
- 11) κωμόπολη, πρωτεύουσα, μεγαλούπολη, χωριό, πόλη

12) βασιλεία, παντοκρατορία, αυτοκρατορία, διοίκηση, ηγεμονία

13) καλύβα, κατάλυμα, παλάτι, μέγαρο, μονοκατοικία

Άσκηση 12. Ομώνυμα – παρώνυμα. Συμπληρώστε τις προτάσεις με μια από τις λέξεις που είναι στην παρένθεση, προσέχοντας να χρησιμοποιήσετε την πιο κατάλληλη:

1. Ηαπό τον εισαγγελέα ήταν σίγουρη (κλήση – κλίση).

2. Βρίσκεται ακόμα κάτω από τηντου κρασιού (επήρεια – επιρροή).

3. Οι χάρτες γίνονται κάτω από ορισμέν...(κλίμακα – κλιμάκιο).

4. Από τότε ο Κροίσος έγινεκάθε ζάπλουτου (επώνυμο – συνώνυμο).

5. Πρόκειται για σπάνια (περίσταση – περίπτωση).

6. Ο πατέρας ήταν, αν και η συμπεριφορά μας δεν ήταν σωστή. (ανεκτικός – προσεκτικός)

7. Ο κ. Παπαέτρου είχε στην σπάνια βυζαντινά χειρόγραφα. (κατοχή – μετοχή)

8. Βρισκόμαστε σε περίοδο. (υπερβατική – μεταβατική)

9. Στη του Παρθενώνα υπάρχει παράσταση της πομπής των Παναθηναίων. (ζωφόρο – ζωηφόρα)

10. Για το τεράστιο κοινωνικό του έργο του απονεμήθηκε το εξαιρετων πράξεων (μεταλλείο – μετάλλιο)

11. Η θάλασσα και τα ποτάμια μολύνονται, από τα των εργοστασίων (λήμματα – λύματα)

12. Το κύμα τους βράχους της ακτής (γλύφει – γλείφει)

Άσκηση 13. Ποιές από τις παρακάτω φράσεις υπάρχουν στη νεοελληνική γλώσσα; Βρείτε τη σημασία τους. Αναφέρετε τις σχέσεις ανάμεσα στους όρους του συνόλου:

Αγορά-καρφί, άνθρωπος-μηχανή, γυναίκα-δηλιτήριο, έκπληξη-πάρτιάνθρωπος-φυτό, αντίκα-αυτοκίνητο, αρχιτέκτονας-θεολόγος, βιβλιοθήκη-δισκοθήκη, βιβλιοπώλης-εκδότης, δήλωση-φωτιά, διαμέρισμα-κλουβί, διερμηνέας-μεταφραστής, δρόμος-χορευτής, είδηση-βόμβα, ερώτηση-παγίδα, καθιστικό-σαλόνι, κράτος-πόλη, λέξη-κλειδί, νευρολόγος-ψυχίατρος, πλαίσιο-νόμος, πόλη-φάντασμα, ομιλία-σκάνδαλο, οδοντίατρος-χειρουργός, παραγωγός-σκηνοθέτης, (αγώνας) Αμερικής-Γερμανίας.

Άσκηση 14. Να αποδώσετε τα παρακάτω κείμενα στην κοινή νεοελληνική:

ΠΟΝΤΟΣ

Κορτσόπον έδεν όνερον
κοιμάται με τον ζένον
κι όντας εσκώθεν το πουρνόν
κοιμάται μοναχέσσα.

Χτυπάν, χτυπάν τα ρούχα νατσ'
χτυπάν τα μαξελάρα τσ'
«Μαξηλαρίτσα μ' άκλερα, – (χωρίς κληρονόμους)
ρουχίτσα 'μ απαρτνάλια, – (κουρελιασμένη)
ντε πάκετε τον ζένον μου, – (πού τον πήγατε)
τον νεν το παλικάρι;»

«Κορτσόπον ες τον ύπνον σ'
κοιμάσαι μοναχέσσα.

Ο νιος παιδάς κέτονε, – (γαμπρός δεν ήτανε)
όνερον έδες και πάει,
όνερον έτον κι έφυγεν
κι ωσάν καπνός έχαθε.»

ΚΡΗΤΗ

Κόρης φιλίν εζήτηξα και είπε μου
να τση μνώξω.

Και μνώγω τση στον ουρανό και λέει μου:
«ψηλά ναι».

Και μνώγω τση στη θάλασσα και λέει μου:
«βαθιά ναι».

Και μνώγω τση στην εκκλησιά:
«πέτρες κι ασβέστης είναι».

Και μνώγω τση στο κόνισμα:
«τάβλα και σγουραφιά ναι».

Και μνώγω τση στη νιότη μου, λέει μου:
«Ψεύτης είσαι».

Άσκηση 15. Να κάνετε σημειώσεις του παρακάτω άρθρου: Η καταγωγή των λέξεων (τα τρία στρώματα του ελληνικού λεξιλογίου) // Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής. – Θεσσαλονίκη, 2002. – Σ. 91-101.

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ

196. Γενικά. – Τις λέξεις πού αποτελούν την ελληνική γλώσσα μπορούμε να τις εξετάσουμε κατά τρεις τρόπους: α) ως προς την καταγωγή τους, β) ως προς τό σχηματισμό τους και γ) ως προς τη σημασία τους.

I. – Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

197. Το ελληνικό λεξιλόγιο στις διάφορες εποχές. – Η ελληνική γλώσσα, που έχει ιστορία τριών χιλιάδων χρόνων, δεν απαρτιζόταν σε κάθε εποχή από τις ίδιες λέξεις. Ανάλογα με την πνευματική κατάσταση του λαού που τη μιλούσε και ακόμη κατά το πλήθος και κατά το είδος των συγγραφέων που την είχαν όργανό τους, το Ελληνικό λεξιλόγιο ήταν πλουσιότερο ή πιο φτωχό.

Αλλά τό λεξιλόγιο δεν απαρτιζόταν στις διάφορες εποχές από την ίδια πάντα αρχική κληρονομιά, όπως την είχαν οι Έλληνες από τους γλωσσικούς των προγόνους. Οι παλιές αρχικές λέξεις, εκτός από όσες παραμερίστηκαν από στοιχεία της ίδιας αυτής γλωσσικής κληρονομιάς, αντικαταστάθηκαν ή συμπληρώθηκαν κατά καιρούς από άλλες είτε ελληνικές λόγιες είτε ξένης καταγωγής. Σ' αυτές καθρεφτίζονται οι ποικίλες επιδράσεις που δέχτηκε το ελληνικό έθνος από πολλούς λαούς με την ιδιαίτερη γεωγραφική του θέση, στην πολύχρονη ιστορία του, που το έφερε σε ποικίλες σχέσεις και επαφές με τόσους ξένους, γειτονικούς ή άλλους λαούς.

198. Τα τρία στρώματα του ελληνικού λεξιλογίου. – Οι λέξεις της σημερινής μας γλώσσας αποτελούνται από **τρία στρώματα**. Αυτά είναι:

α) λέξεις που **εξαρχής ανήκαν στην ελληνική γλώσσα** ή που μπήκαν σ' αυτήν αρχαιότατα ή στην αρχαία εποχή, ως τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, και που από τη γλώσσα που μιλιόταν τότε έφτασαν ως εμάς σήμερα,

β) λέξεις που **μπήκαν στη γλώσσα μας από τη χριστιανική εποχή** ως την **αρχή περίπου του περασμένου αιώνα** (1800 μ.Χ.), και

γ) λέξεις που **μπήκαν στη γλώσσα μας από τότε ως σήμερα**.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΤΡΩΜΑ – ΑΡΧΑΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Το παλιό στρώμα το αποτελούν:

199. Α) *Λέξεις αρχικές ή ινδοευρωπαϊκές.* – Πολλές αρχαίες ελληνικές λέξεις ανήκουν στην αρχική γλώσσα που μιλούσαν οι πρόγονοι των αρχαίων Ελλήνων και που την έφεραν μαζί τους, όταν κατέβηκαν και εγκαταστάθηκαν στη γη που ύστερα ονομάστηκε από αυτούς *Ελλάδα*. Τέτοιες είναι:

Πολλά ονόματα συγγενικά: *πατέρας, μητέρα, γιός, θυγατέρα*. Πολλά ονόματα που σημαίνουν πρόσωπα: *άντρας, γυναίκα*. ζώα: *βόδι, αγελάδα, μύγα*. φυτά: *δέντρο, έλατο*. Διάφορα άλλα κοινά ονόματα: *ουρανός, μέρα, νύχτα, φως, χειμώνας, μέλι, όνομα* κτλ. – Επίθετα: *καλός, μεγάλος, πολύς, μακρύς, ξερός, γλυκός, νέος*. – Αριθμητικά, όλα σχεδόν: *ένα, δύο, δέκα, εκατό*. – Αντωνυμίες: *εγώ, εκείνος*. – Τα περισσότερα ρήματα: *είμαι, μένω, λείπω, δένω, κάθομαι*. – Τα περισσότερα άκλιτα: *σήμερα, εμπρός, από, και* κτλ.

200. Β) *Λέξεις προελληνικές.* – Εδώ ανήκουν πολλές λέξεις που οι ελληνικές φυλές τις πήραν από τους λαούς που βρήκαν στην Ελλάδα, όταν ήρθαν να εγκατασταθούν σ' αυτήν. Τέτοιες είναι (οι λέξεις αυτές αναγράφονται εδώ, όπως και οι παραπάνω, στη σημερινή τους μορφή):

Πολλά κοινά ουσιαστικά: σχετικά με τη θάλασσα: *θάλασσα, νηοί, ζέφυρος, σφουγγάρι*. – Φυτά: *δάφνη, ελιά, κυπαρίσσι, κεράσι, κολοκύθι, ρεβίθι, ρόδι, ρόδο, σιτάρι, σύκο, σουσάμι*. – Μέταλλα: *μολύβι, χρυσάφι*. ζώα: *γλάρος*. – Ιδιωτική και δημόσια ζωή: *κιθάρα, βασιλιάς*. – Ρήματα: *κυβερνώ*. – Πάρα πολλές τοπωνυμίες (αυτές δυσκολότερα παραμερίζονται από τους εποίκους) λ.χ. ονόματα τόπων και πόλεων: *Αθήνα, Κόρινθος, Λάρισα, Μήθυμνα, Ραφίνα* (αρχ. *Αραφήν*)· – νησιών : *Ζάκυνθος, Κύθηρα*. βουνών: *Λυκαβηττός, Όλυμπος, Παρνασσός, Πίνδος, Υμηττός*. ποταμών: *Ιλισός, Κηφισός* κτλ. κτλ.

Από την ίδια περίπου εποχή μπήκαν και έμειναν στα ελληνικά και άλλες τοπωνυμίες από τα *ιλλυρικά*, τη γλώσσα των πανάρχαιων Ιλλυριών (των γλωσσικών προγόνων των Αλβανών), που κατέβηκαν στην ελληνική γη μαζί με τους Έλληνες ή αργότερα: *Βέροια, Δωδώνη, Ιθάκη, Καρδάμυλα, Κάρπαθος, Κάρυστος, Κέρκυρα, Μεθώνη*, ίσως και το ουσιαστικό *πύργος*.

201. Γ) *Λέξεις ανατολίτικες*. – Σε όλη την αρχαιότητα, ιδίως όμως στους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες ή λίγο αργότερα, μπήκαν στα ελληνικά και λέξεις από τις γλώσσες των λαών της Ανατολής, που ήρθαν σ' επαφή και πνευματική ή εμπορική επιμειξία με τους αρχαίους Έλληνες. Αυτοί ήταν ιδίως Φοίνικες, Εβραίοι, άλλοι Σημίτες, άλλα και Πέρσες, Αιγύπτιοι. Τέτοιες λέξεις είναι: τα *περσικά αγγαρεία, παράδεισος, σατράπης· φοινικικά*, τα περισσότερα γράμματα του αλφαβήτου: *άλφα, βήτα, γάμα· το σημιτικό περιστέρι· το εβραϊκό αρραβώνας· το συριακό αβάς*. Το *αιγυπτιακό πυραμίδα*. Άλλα *ανατολίτικα: κάδος, μαχαίρι, σάκος, σεντόνι* κτλ.

202. Δ) *Λέξεις έβραϊκές ή αραμαϊκές*. – Ιδιαίτερος από τα εβραϊκά και τ' αραμαϊκά (Αραμαϊκά ήταν ή γλώσσα των Αραμαίων, του λαού πού κατοικούσε στη Συρία και στη Μεσοποταμία) μπήκαν διάφορες λέξεις στά ελληνικά της μετακλασικής εποχής με τα ευαγγέλια και το χριστιανισμό στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες (Μερικές από τις λέξεις αυτές, καθώς λ. χ. *ιοβιλαίο*, καθιερώθηκαν στα ελληνικά μόνο στα χρόνια μας, συνήθως με το διάμεσο των ευρωπαϊκών γλωσσών):

αμήν, βάγια, βελζεβούλ(ης), μάννα (το), σατανάς, σεραφείμ, φαρισαίος, χερουβείμ, ωσαννά, Γολγοθάς, Εδέμ, Μεσσίας, Πάσχα, Σάββατο, Ζαχαρίας, Ιωάννης, Μαγδαληνή, Μαρία, Μιχάλης κτλ.

203. Πολύ αφθονότερες είναι οι ελληνικές λέξεις που με την επίδραση της εβραϊκής γλώσσας και του χριστιανισμού πήραν νέα *σημασία: άγγελος, διάβολος, Εκκλησία, ηγούμενος, επίσκοπος, λειτουργία, μαρτυρώ, μοναχός, Χριστός* (από το *χρίω*, ό *χρισμένος*, εκείνος που πήρε το βασιλικό χρίσμα), *Κύριος, Κυριακή, Παρασκευή* κτλ.

204. Ε) Λέξεις λατινικές. – Άφθονες λέξεις μπήκαν στα ελληνικά από τα λατινικά. Η επίδραση αυτή αρχίζει στους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες (Λατινικές λέξεις μεταχειρίζεται λ.χ. ήδη ο ιστορικός Πολύβιος στο 2^ο αιώνα π.Χ. Η σκάλα μνημονεύεται ήδη ατο 2^ο αιώνα μ.Χ. από το λεξικογράφο Πολυδεύκη (1.93): «αποβάθρα και διαβάθρα, ήν σκάλαν καλούσιν»), κορυφώνεται με την ίδρυση του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους (325) και συνεχίζεται ως πέρα από τη μέση της πρώτης χριστιανικής χιλιετηρίδας (Το Ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος στους πρώτους αιώνες της ζωής του είχε τα λατινικά γλώσσα του επιστήμη για την αυλή, τη διοίκηση, το στρατό, όλες τις κρατικές λειτουργίες).

205. Οι λατινικές λέξεις της γλώσσας μας ανήκουν σε ποικίλους κύκλους έννοιών, σύμφωνα με όσα έμαθαν τότε οι Έλληνες από τους Ρωμαίους. Τέτοιες είναι λ. χ.:

Φυτά: *σίκαλη, μαρούλι, ροδάκινο, σπανάκι, φασόλια.* – Οικοδομική: *κάμαρα, κάγκελο, κελί, μάστορας, πόρτα, σκάλα, τούβλο.* – Αντικείμενα καθημερινής ζωής: *βουτσι, καλαμάρι, κάρβουνο, κουμάρι – κούπα, πανέρι, σκουτέλι, σούβλα, φλασκί, φούρνος, χουλιάρι.* – Μαγειρική: *λαρδί, λουκάνικο, φάβα.* – Ιματισμός: *βράκα, κάπα, κουκούλα, μανίκι, μαντίλι, πανί, πουκάμισο, φασκιά.* – Στρατός: *άρματα, βίγλα, βούκινο, κάμπος, κάστρο, καβαλάρης, σαΐτα, φλάμπουρο, φουσάτο.* – Ναυτική ζωή: *βάρκα, καρίνα, κουρσάρος, σαβούρα.* – Εκκλησία: *αντιμίνσι, μανουάλι, ράσο, σολέα, ρεφερενδάριος, σακελάριος, τιτουλάριος, φαιλόνιο· (μοναστήρια:) ανόνα, μάγκιπας, πορτάρης.* – Ημερολόγιο: *δίσεχτος, κάλαντα, καλαντάρι, Ιανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος, Απρίλιος* κτλ. – Διάφορα άλλα ουσιαστικά: *βούλα, ίσκα, καπίστρι, λουρί, κούνια, παλάτι, πουγκί, ρήγας, σαπούνι, σέλα, σκούπα, σπίτι, στράτα, ταβέρνα, τσεκούρι, φούρκα, στάβλος, τρούλος.* – Επίθετα: *άσπρος, βαρβάτος, δίσεχτος (αρχικά βίσεζτος), μαύρος.* – Ρήματα: *ακουμπώ, διαφεντεύω.*

Μαζί με τις λατινικές λέξεις μπήκαν στα ελληνικά και μερικές καταλήξεις λατινικές, που δείχτηκαν συχνά γόνιμες: -άτος: *φευγάτος, πιπεράτος, -άριος, -*

άρης: καβαλάρης, σακελάριος, -ίσιος: καμπίσιος, -ίνα: λαγίνα, -ούλι : σακούλι, -ούρα: κλεισούρα, -πούλα: βοσκοπούλα κτλ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΡΩΜΑ – Ο ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΣ ΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ

206. Γενικά. – Από τη χριστιανική εποχή, στο μεσαιώνα και αργότερα ως τα 1800 περίπου, είχαν οι Έλληνες σε διάφορες εποχές σχέσεις ειρηνικές, εμπορικές, έποικιστικές κτλ., ή και εχθρικές, πολεμικές με διάφορους λαούς που πέρασαν ή και που εγκαταστάθηκαν στην ελληνική γη. Από τις σχέσεις αυτές έμειναν συχνά ίχνη ως τη σημερινή γλώσσα, όπως με όμοιο τρόπο δέχτηκαν και οι ξένες γλώσσες την επίδραση της ελληνικής, συχνά πολύ μεγαλύτερη. Τέτοιες λέξεις είναι:

207. Α) Λέξεις από τις βαλκανικές γλώσσες. – Σε διάφορες εποχές πήρε ή ελληνική γλώσσα μερικές λέξεις από τις γλώσσες των λαών της Χερσονήσου του Αίμου, που ήρθαν σ' επικοινωνία με τους Έλληνες.

Λέξεις σλαβικές. – Αυτές είναι ελάχιστες, σχετικές ιδίως μ' έννοιες της καθημερινής αγροτικής ζωής: *βερβερίτσα* (σκίουρος), *γουστέρα* (σαύρα), *κοτέτσι*, *κουνάβι*, *μουντός*, *μπομπότα*, *ντόμπρος*, *παγάνα*, *πέστροφα*, *ρούχο*, *οανός*, *σβάρνα*, *τσαντίλα*, *τσέλιγκας*, *τούκα*.

Περισσότερες είναι οι τοπωνυμίες: *Αράχοβα* (Καρυδιά), *Βελαόρα* (Ασπροβούνι), *Γαρδίκι* (Καστράκι), *Γρεβενά* (Κορυφογραμμή οδοντωτή), *Ζαγόρι* (πίσω από το βουνό), *Νεζερός* (Λίμνη), *Όστροβο* (Νησί), *Τύρναβος* (Αγκαθερό), *Χαρβάτι* (Κροάτης), *Χελμός* (Όρος) κτλ.

Στον τελευταίο αιώνα πολιτογραφήθηκαν και μερικές λέξεις από τα ρωσικά για ξένες συνήθως έννοιες : *κνούτο*, *ουκάζιο*, *ρούβλι*, *σαμοβάρι*, *στέπα*, *τσάι*.

Λέξεις βλάχικες. – Η συμβίωση με τους Βλάχους, αν και πολύ παλιά, δέν έδωσε αφορμή να μπουν στην κοινή γλώσσα παρά πολύ λίγες μόνο λέξεις, από

την ποιμενική προπάντων ζωή: *μανούρι, μπουμπούκι, σαρμανίτσα* (λίκνο), *σεγκούνα, στουρνάρι*.

Λέξεις αρβανίτικες. – Οι Αρβανίτες, που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα πριν ακόμη πέσει ή Πόλη, άφησαν και αυτοί ελάχιστες λέξεις στα ελληνικά, μαζί με μερικές τοπωνυμίες: *βλάμης, γκιόνης, λούτσα, μπαμπέσης, μπέσα, πίπιζα, πλιάτσικο, φλογέρα, Βίλια, Γκούρα, Λιόπεσι, Λιόσια, Μάζι, Μαλεβός, Μενίδι, Σούλι, Τατόι* κτλ.

208. Β) Λέξεις Ιταλικές. – Η επικοινωνία με τους Ιταλούς, εμπορική, πολιτική, πνευματική, και η επίδραση από τη γλώσσα τους, που αρχίζει με τις σταυροφορίες, συνεχίστηκε ως τα χρόνια της τουρκοκρατίας, στις βενετοκρατημένες ιδίως επαρχίες, αλλά δεν έλειψε ούτε στον τελευταίο αιώνα.

Ναυτική ζωή: *αβαρία, κάβος, καπετάνιος, κάργα, λεβάντες, μαϊνάρω, μαϊστρος, μούτσος, μπούσουλας, σαλπάρω, τραμουντάνα, φουρτούνα* κτλ. – Ιματισμός: *βέλο, βελούδο, κάλτοα, καπέλο, κουβέρτα, πανταλόνι, φανέλα* κτλ. – Επαγγέλματα, εργαλεία κτλ.: *καμαρότος, μαραγκός, βαρέλι, βίδα, γάντζος, λίμα, ρόδα, στιλέτο, φαλτσέτα*. – Νοικοκυριό: *βάζο, καρέκλα, καναπές, κάσα, κασέλα, κατσαρόλα, λάμπα, λουκέτο, λούστρο, μαστέλο, μπαστούνι, μπουκάλι, πολυθρόνα, πιάτο* κτλ. – Ζώα: *μπακαλιάρος, μπαρμπούνι, μπεκάτσα, σαρδέλα*. – Φυτά: *αντίδι, βανίλια, βιόλα, γαρίφαλο, μπιζέλι, πατάτα, φράουλα*. – Φαγώσιμα και μαγειρική: *βιδέλο, κομπόστα, κουφέτο, λαζάνια, μακαρόνια, μπριζόλα, σαλάτα, σούπα* κτλ. – Μουσική: *βιολί, όπερα, τενόρος* κτλ. – Διάφορα: *άσος, μπιλιάρδο, μπόμπα, πετσί, ρόκα, τάλιρο, φέτα* – *κουμπάρος, μπάρμπας, φρέσκος*.

209. Γ) Λέξεις τούρκικες. – Η επίδραση από τα τούρκικα δυνάμωσε από τότε που καταλύθηκε το βυζαντινό κράτος και ο ελληνισμός τουρκοκρατήθηκε. Με τη σύσταση όμως πάλι του ελληνικού κράτους, η επίδραση αυτή όχι μόνο ατόνησε αλλά και περιορίστηκε σημαντικά, όπως ήταν και φυσικό. Οι τούρκικες λέξεις που μπήκαν στα ελληνικά ανήκουν ιδίως σ' έννοιες της καθημερινής και της δημόσιας ζωής.

Μαγειρική: γιαούρτι, γιαχνί, γιουβέτσι, καπαμάς, καταΐφι, κεφτές, κουραμπιές, λουκουμάς, λουκούμι, μεζές, μπακλαβάς, μπουρέκι, μελτές, ντολμάς, πιλάφι, χαλβάς. – Σκεύη και έπιπλα: καζάνι, καπάκι, κουβάς, μασιά, μπρίκι, σουγιάς, σοφράς, φλιτζάνι. – Ιματισμός: γελέκο, παπούτσι, τσέπη, χασές. – Σπίτι: καφάσι, ταβάνι, τζάκι, τζάμι, χαγιάτι. – Δημόσια ζωή: βιλαέτι, ιμάμης, μιναρές, καδής, μουφτής, δράμι, οκά, παράς, φετφάς. – Φυτική ζωή: γιασεμί, καϊσί, καρπούζι, μενεζές. – Επαγγέλματα: καφετζής, μανάβης, σαράφης, τενεκετζής. – Στρατιωτικά είδη: μπαρούτι, τουφέκι. – Διάφορα: άχτι, καϊκι, κάλφας, κέφι, μουσαφίρης, ναργιλές, τενεκές.

210. Δ) Λέξεις αραβικές. – Με τους Άραβες δεν ήρθαν οι Έλληνες συνήθως σε άμεση ειρηνική επαφή, και οι λίγες σχετικά αραβικές λέξεις στα ελληνικά μπήκαν το περισσότερο από τα τούρκικα, τα Ιταλικά ή τον τελευταίο αιώνα, ως λόγιες, από τις νεώτερες ευρωπαϊκές γλώσσες:

άλκαλι, άλγεβρα, ατλάζι, βεζίρης, ελιζίριο, εμίρης, ζενίθ, караμέλα, καφές, κουλουβάχατα, μαγαζί, μαϊμού, μαμελούκος, μαούνα, μασκαράς, μούμια, μουσαμάς, μπάμια, νεράντζι, μπουρνούζι, ροζακί, σιρόκος, σιρόπι, σκάκι, σουλτάνος, φακίρης, φελάχος, φέσι, χαρέμι.

Από τα τούρκικα έρχονται στα ελληνικά και μερικές λέξεις *περσικής* καταγωγής καθώς *δερβίσης*, *καραβάνι*, *κιόσκι*, *μελιτζάνα*, *τσακάλι*, *χουρμάς*.

211. Οι ξένες λέξεις των δύο στρωμάτων. Γνωρίσματα. – Ανάμεσα στις λέξεις που μπήκαν στην ελληνική γλώσσα ως τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες και εκείνες που μπήκαν στα μεσαιωνικά χρόνια ή αργότερα δεν υπάρχει, από την άποψη της γλώσσας που τις δέχτηκε, βασική διαφορά, παρά μόνο πως οι πρώτες, όσες διατηρήθηκαν, έγιναν συνήθως πανελλήνιες, ενώ οι δεύτερες, και αν ακόμη ανήκουν στην κοινή, δε συνηθίζονται πάντοτε απ' όλους.

Αλλά και οι δυο αυτές κατηγορίες έχουν κοινό γνώρισμα, που τις ξεχωρίζει συχνά από τις νεώτερες ξένες λέξεις, πως ήταν εξαρχής και είναι λαϊκές, και ότι με το πέρασμα των αιώνων εξελληνίστηκαν, κανονίστηκαν κατά τις άλλες ελληνικές λέξεις, φωνητικά και μορφολογικά, πήραν δηλαδή την

εξωτερική ελληνική μορφή και την ελληνική κλίση (λ.χ. ο πασάς κλίνεται καθώς ο αλευράς, η σκάλα καθώς η πλάκα και το μπαγιατεύω καθώς το μαζεύω).

Η αφομοίωση όμως στάθηκε και βαθύτερη, εσωτερικότερη, αφού σαν τις άλλες ελληνικές σχημάτισαν παράγωγα και σύνθετα (Έτσι για παράδειγμα έχουμε από τη λέξη σκάλα: σκαλί, ακαλάκι, σκαλίτσα, σκαλούνι, σκαλώνω, σκάλωμα, σκαλωσιά, ξεσκαλώνω, σκαλοκέφαλο, σκαλοπάτι, σχαλοπόδαρο· από το φούρνος: φουρνιά, φούρναρης, φουρνάρισσα, φουρναριά, φουρνιό, φουρνάτικο, φουρνίζω, φούρνισμα, φουρνιστός, ξεφουρνίζω, ξεφούρνισμα, ξεφουρνιστός, φουρνόπανο, φουρνόξυλο, φουρνοκόνταρο. – από τη βίδα, βιδάκι, βιδίτσα, βιδώνω, βιδωτός, βιδωτήρι, βίδωμα, βιδολόγι, βιδολόγος, βιδόπροκα, αβίδωτος, ζεβίδωτος, ζεβιδώνω, ζεβίδωμα), χρησιμοποιήθηκαν σε μεταφορές, παροιμίες κτλ. (Τάζει φούρνους με καρβέλια, κάποιος φούρνος γκρεμίστηκε, φούρνος μην καπνίση, είναι βίδα, του έστριψε η βίδα, ζεβιδώθηκε, ζεβιδωμένο μυαλό) και συχνότατα πλούτισαν τη γλώσσα (Έτσι λ.χ. πλάι στο όπλο, τεχνικά όπλα, αξιωματικός ενός όπλου κτλ. λέμε τουφέκι (τί όπλο είχε; – τουφέκι), τουφεκάκι, τουφεκιά, τουφεκίζω, τουφέκισμα, λιανοτούφεκο, τουφεκόβεργα κτλ.).

Όλοι όσοι τις μεταχειριζόμαστε, όσοι δεν έχουμε κάμει ιδιαίτερες γλωσσικές σπουδές, ή και αν ακόμη ξέρουμε τις ξένες γλώσσες που μας τις έδωσαν, δεν αισθανόμαστε ακούοντάς τες καμιά διαφορά από τις ντόπιες, τις παλιότερες ελληνικές λέξεις:

...φτάνει στην ώρα τη σπήλια | σε μούλα χρυσοκάπουλη καβάλα. (Γρυπάρης)

βρυσούλα στον σπιτιού μας την αυλή ... (Παλαμάς)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΡΩΜΑ. – ΞΕΝΕΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

212. *Γενικά.* – Τρίτο και τελευταίο στρώμα από λέξεις που πήρε η γλώσσα μας αποτελούν εκείνες που άρχισαν να μπαίνουν σ' αυτή από την αρχή περίπου του περασμένου αιώνα. Αυτές είναι: *α) ξένες λέξεις* και *β) λόγιες λέξεις.*

A. – Ξένες λέξεις

213. Στα τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια η στενότερη επαφή της Ελλάδας με τη Δύση και η πολλαπλή επικοινωνία με τους λαούς της, η εκπολιτιστική και πνευματική, είχε αποτέλεσμα να μπουν στη νέα γλώσσα άφθονες λέξεις από τις γλώσσες των μεγάλων πολιτισμένων εθνών της Δυτικής Ευρώπης, ιδίως από τα γαλλικά ή μέσο των γαλλικών.

Οι λέξεις αυτές, αντίθετα από τις παλιότερες, συχνά δεν τρίφτηκαν αρκετά στη λαϊκή γλώσσα και δεν κανονίστηκαν φωνητικά και μορφολογικά (Έτσι λ.χ. οι λέξεις καθώς *κοκ*, *τένις*, *φοντάν* (και όχι *φοντάνι*, ενώ το παλιότερο τούρκικο *χάν* έγινε *χάνι*). Λέγονται όμως, συμμορφωμένες στη λαϊκή γλώσσα, λέξεις καθώς *πουρές*, *τιρμπουσόνι*, *σαμπρέλα* (γαλλ. *chambre à air* ο αεροθάλαμος στις ρόδες των αυτοκινήτων)). Έγιναν άλλωστε συνήθως γνωστές από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και τους λογίους· συχνά μάλιστα, με το να εκφράζουν ανώτερες έννοιες πολιτισμού, όρους επιστημονικούς ή τεχνικούς, περιορίστηκαν σε μικρό κύκλο ειδικών (έτσι έχουμε λ.χ. όρους αστρονομικούς καθώς *ναδίρ*, χημικούς καθώς *τελούριο* κτλ.).

214. *Λέξεις γαλλικές.* – Για έννοιες πολιτισμού εξωτερικού, υλικού, τεχνικού (*ιματισμό*, *μόδα*, *είδη πολυτέλειας*, *φαγώσιμα* κτλ.): *ζακέτα*, *κορσές*, *μανσόν(ι)*, *μπλούζα*, *μπολερό*, *τρικό*, *φιλντεκός*· *κολόνια*, *πούδρα*· *μαγιονέζα*, *λικέρ*, *πατέ*, *σαντιγί*, *τρούφα*, *φοντάν*· *τιρμπουσόνι*· *βαλς*, *βαριετέ*, *πανσιόν(α)*,

ρεκλάμα κτλ. Για έννοιες ανώτερου πολιτισμού: ιμπρεσιονισμός, ρομαντισμός, αλτροουιστής, ινστιτούτο, σανατόριο, αεροπλάνο, ράδιο κτλ.

Λέξεις αγγλικές (από το τέλος του 19^{ου} αι., συνήθως μέσο των γαλλικών). – βαγόνι, γαλόφι, καμπίνα, λιντοτυπία, μπιφτέκι, πικνίκ, ρεκόρ, ρούμι, ροσπίφι, σάντουιτς· σάλι, σμόκιν, σπορ, στοπ, τένις, τουρισμός, τραμ, φανέλα, φουτμπόλ, χιούμορ.

Λέξεις γερμανικής καταγωγής (εμμεσα από άλλες γλώσσες). – βερμούτ, οβούζι, ουλάνος, ποτάσα, τάλιρο, τσίγκος.

215. Ανασκόπηση. – Αν δεν αποβλέψουμε στη γλώσσα απ' όπου πήραμε μια λέξη παρά στην αρχική, που ήταν η πρώτη της πατρίδα, έχουμε σήμερα στα ελληνικά λέξεις από πλήθος γλώσσες και σχεδόν από κάθε μέρος του κόσμου. Έτσι είναι:

πόλκα πολωνική λέξη, ουσάρος ουγγρική, βάρδος, κάρο κελτικές, σερενάδα ισπανική, βεγγαλικά, παγόδα, παρίας, πούντσι, ρύζι, τσακάλι ινδικές, τσάι κινέζικη, μαμούθ λέξη των κατοίκων της Σιβηρίας, γουταπέρκα, ουραγκουτάγκος, μαλαίικες, γόμα (κόμμι), όαση, πυραμίδα αιγυπτιακές, μπανάνα, χιμπαντζής, λέξεις της Γουϊνέας στο Κόγκο της Αφρικής, κακάο, σοκολάτα, ντομάτα μεξικάνικες, κινίνο βραζιλιάνικη, ανανάς περουβιάνικη, απάχης όνομα φυλής Ινδιάνων στη Β. Αμερική, κανίβαλος λέξη των ανθρωποφάγων του Καραϊβικού πελάγους, ταμπού πολυνησιακή.

216. – **Λέξεις ξένες ελληνικής καταγωγής.** – Ανάμεσα στις λέξεις που ήρθαν στα ελληνικά από τις ξένες γλώσσες αξίζει να ξεχωριστούν εκείνες που ήταν και στις ξένες γλώσσες ξένες και τους είχαν έρθει από τα ελληνικά (τ' αρχαία ή τα μεσαιωνικά). Έτσι η αρχαία ελληνική λέξη *καμάρα*, που την πήραν τα λατινικά, ξαναγύρισε στα ελληνικά με αλλαγμένη τη μορφή και τη σημασία ως *κάμαρα* (*κάμερη* κτλ.). Η ίδια όμως λέξη μπήκε από τα λατινικά σε διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες, όπου πάλι άλλαξε μορφή και σημασία, και έτσι ξαναείπαμε και εμείς *καμαρότος*, *καμαριέρα* από τα Ιταλικά, *καμαρίλα* από τα ισπανικά.

Όμοιες ταξιδεύτρες λέξεις ελληνικής καταγωγής είναι στη γλώσσα μας πολλές: Το *βάρκα* (αρχ. *βάρικς*), *καλαμάρι* (*κάλαμος*), που ξαναγύρισαν σ' εμάς από τα λατινικά. Το *γαρίφαλο* (*καρυόφυλλον*), *γόμα* (*κόμμι*), *καναπές* (*κωνωπείον*), *κανόνι* (*κάννα*), *καπετάνιος* (*κατ' επάνω*), *κορδόني* (*χορδή*), *μπάνιο* (*βαλανείον*), *πίτα* (*πηκτή*), *τσούρμο* (*κέλευσμα*, ορ. ναυτ.), που από τ' αρχαία ελληνικά πήγαν στα λατινικά, από αυτά στα Ιταλικά και από εκεί ξαναγύρισαν στα ελληνικά. Η *μαρμελάδα* (*μελίμηλον*), από τὰ λατινικά και τα πορτογαλικά. Το *λιμάνι* (*λιμένας*), *τεφτέρι* (*διφθέρα*), *φουντούκι* (*κάρυον ποντικόν*), από τα τούρκικα κτλ. Το *αμάλαγμα* (*μάλαγμα*), *καράτι* (*κεράτιον*), από τ' αραβικά.

217. Λέξεις ελληνικές στη θέση των ξενικών. – Δεν είναι απαραίτητο η κάθε ξένη έννοια που μας γίνεται γνωστή να ονομάζεται με την ξένη της ονομασία, ούτε, όπως κάνουν μερικοί, είναι σωστό μιλώντας ν' ανακατώνωμε χωρίς ανάγκη λέξεις ξένες και μάλιστα με μορφή ξενική και ακανόνιστη (λ.χ. *ρόζ*, *μερσί*).

Όταν πρόκειται για λέξεις που δεν πρόφτασαν να γενικευτούν και να γίνουν κοινές λαϊκές, όσο εγκαίρως γίνεται η προσπάθεια του εξελληνισμού τόσο ευκολότερα μπορεί να πάρη τη θέση της ξένης μια ελληνική, φτάνει μόνο νά είναι αυτή κατάλληλη, εύηχη, σύντομη, ευκολονόητη, έτσι που να ζωντανέψη την έννοια χωρίς προσπάθεια. Κακή είναι και η συνήθεια να βαφτίζονται τα παιδιά με ονόματα ξενικά.

